

VOJNICS-ROGICS RÉKA

Tutsek Anna *Cilike* viszontagsági című bestseller-sorozata*

A B S Z T R A K T

Tutsek Anna a Magyar Lányok hetilap (1894–1944) főszerkesztőjeként és lányifjúsági munkák írójaként központi szerepet töltött be a serdülő lányoknak szóló eredeti, magyar nyelvű irodalom megalkotásában. Több mint negyven kötete jelent meg az ifjúsági irodalom regiszterén belül, amelyek közül mind népszerűségét, mind kritikai elismertségét tekintve is a *Cilike viszontagsági* című sorozat darabjai emelkedtek ki. A gyermekirodalom-tudomány a kultúratudományok friss ága, amely – bár kutatási módszereiben megegyezik az irodalomtudomány eszköztárával – más szempontokat és kérdéscsoportokat igényel. Gyermekirodalmi szövegek vizsgálatánál számot kell vetnünk ugyanis azzal a jelenséggel, hogy a szövegek alapvetően hierarchikusak (felneveltek írják gyerekeknek, valamint az elosztás és újraelosztás folyamatában a felnőttek játszó (főszerpet), mástérszt, és ebből kifolyólag: a gyermek- és ifjúsági irodalmi korpuszból csak azok a művek képesek kiemelkedni és kanonizálódni, amelyek a felnőttek esztétikai igényeit is kielégítik, és amelyek eltérnek a fősodorbeli alkotásoktól. A *Cilike*-sorozat saját korának meghatározó olvasmányélménye, a századelőn „berobbanó” lányregény-műfaj egyik legkiemelkedőbb produktuma – és mégis: az irodalmi kommunikációban mára már szinte láthatatlan. Dolgozatomban a *Cilike*-szövegkorpusz recepcióesztétikai vizsgálatán keresztül azt a komplex folyamatot igyekszem bemutatni a narratológia, a filológia és az összehasonlító műfajelemzés eszköztárával, hogy a szövegek populáris irodalmi meghatározottsága hogyan befolyásolta (akár néhány évtized leforgása alatt is) a *Cilike*-sorozat megítélését.

Tutsek Anna és *Cilike*-sorozatának jelentősége

A magyarországi gyermek- és ifjúsági irodalom profilját jelentősen meghatározta, hogy a sajtó- és könyvpiac a 19. század végéig német–magyar kétnyelvű olvasókkal számolhatott.¹ A német hatás (és ebből fakadóan az originális magyar nyelvű munkák elenyésző száma) miatt bizonyos gyerekkönyves és gyerekirodalmi műfajok nem jelentek meg magyar nyelven, ha mégis, akkor a német kiadványok mintájára. „A két nyelven olvasott művek tematikai és műfaji értelemben kiegészítették egymást, ennek megfelelően a biedermeier gyerekirodalom [...] magyar nyelven csak az ezt

* A dolgozat az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-22-3 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

¹ HERMANN Zoltán, *Vázlat a magyar gyerekirodalom történetéhez = Mesebeszéd. A gyermek- és ifjúsági irodalom kézikönyve*, szerk. HANSÁGI Ágnes – HERMANN Zoltán – MÉSZÁROS Márton – SZEKERES Nikolett, FISZ, Budapest, 2017, 20.

programszerűen is felvállaló orgánusok lapjain jelent meg először.”² A gyerekirodalom intézményesülésében a Singer és Wolfner Kiadó kiemelkedő szerepet játszott, a fiatalságnak szánt sajtótermékekben (Az Én Ujságom és a Magyar Lányok hetilapokban) az irodalmi és nyelvi program szorosan összekapcsolódott. A szerkesztők eredeti magyar művek megjelentetésével léptek fel a német nyelvű ponyvairodalom ellenében, miközben lefektették a magyar gyermek- és ifjúsági irodalmi nyelv alapjait.³ A Magyar Lányok szerkesztésével megbízott Tutsek Anna (a kiadó jóváhagyása mellett) jelölte ki azokat a műfajokat, témákat és nyelvet, amelyek a serdülő lányok olvasásélményét több generáción keresztül meghatározták.

Tutsek Anna már az 1880-as évek közepétől elismert szépíró, elbeszéléseit, novelláit többek között az Ország-Világ, a Magyar Salon, a Pesti Napló, a Fővárosi Lapok és az Uj Idők közölte,⁴ az utóbbi kettőnek belső munkatársa.⁵ Nemcsak szépírói munkásságára, hanem tudományos szövegelemzéseinek releváns megállapításaira is felfigyeltek kortársai. Ma ezeket az írásokat szemlélve tudatosan olvasó és író szerző körvonalazódik előttünk, aki már több mint egy évtizeddel a lányregények megírása előtt olyan klasszikus szerzők irodalmi nőalakjait tanulmányozta, mint Kemény Zsigmond és Ivan Szergejevics Turgenyev.⁶

A Figyelőből Abafi Lajos gondosan szerkesztett irodalomtörténeti vállalatából, megjelent a szeptemberi füzet, változatos, érdekes tartalommal, melyben egy hölgy dolgozata különös figyelmet érdemel. Tutsek Anna fejtegeti Kemény Zsigmond »Rajongók« című regényének jellemalakjait, oly behatóan és itt-ott oly kritikai élel, hogy a legkényesebb olvasó sem tagadhatja meg méltánylatát a fiatal írónőtől, ki az irodalom nehezebb ösvényén indul hirnevet keresni.⁷

Tutsek az évtized végétől a könyvpiacra is érvényesülni tudott, munkáit pozitív kritikával visszhang fogadta.⁸ A Fővárosi Lapok anonim kritikusa *Elbeszélések és rajzok* című, debütáló kötete kapcsán egyedi ízlését és esztétikai tájékozottságát emelte ki. A cikk tanúsága alapján Tutsek Annát az 1880–1890-es évek egyik legképzettebb nőírójaként tartották számon:

² Uo.

³ Peter Hunt elméleti megfontolását elfogadva, a gyermek- és ifjúsági irodalom szerves részeként kezelem mind az esztétikai, mind a populáris regiszterhez tartozó (fiataloknak szánt) szövegeket. Vö. Peter HUNT, *Criticism, Theory and Children's Literature*, Blackwell, Oxford, 1991.

⁴ SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái*, XIII., Hornyánszky Viktor Könyvkereskedése, Budapest, 1909, 39.

⁵ „A szépirodalmi tartalom nagyobb részét, mind rendesen, most is maga a szerkesztő: Herczeg Ferenc és két főmunkatársa: Mikszáth Kálmán és Gróczy Sándor szolgáltatják. Velük buzgólkodnak a rendes belső dolgozótársak: Lyka Károly, Pósa Lajos, Sebők Zsigmond, Tutsek Anna és Tábori Róbert.” Uj Idők 1896. október 4., 300.

⁶ TUTSEK Anna, *Turgenyeff regénye. Tavaszi hullámok*, Fővárosi Lapok 1884. szeptember 6., 1354–1355.; Uő., *Néhány szó a Rajongókról. Kemény Zsigmond regénye*, Figyelő 1885/19., 132–156.; Uő., *Kemény Zsigmond nőalakjai*, Ország-Világ 1889. december 21., 825.

⁷ [n. n.], *Koszorú* 1885/41., 656.

⁸ TUTSEK Anna, *Elbeszélések és rajzok*, Magyar Polgár nyomdája, Kolozsvár, 1887.

Napjainkban sok nő, ki miután olvasott eleget, megpróbál írni, szaporitva a műkedvelők feles számát. Még ismert nevű írónők is vannak, kik stíltre, művészig szerkezetre kevés gondot fordítanak s úgy szólván az irodalmi pongyolaságot képviselik. Tutsek Anna nem ily írónő. Arra volt gondja, hogy kiképezze izlését, szert tegyen írói stíltre: mielőtt a nyilvánosság elé lépett volna. Lélekkel ír s szereti a lelket festeni. Mindig a benső ember áll előtte s gondolkodásában költői melegség s egészséges realizmus párosulnak. Ritka jelenség írónőknél. Ezért nagyon méltó volna, hogy első könyve meleg pártfogással találkozzék.⁹

Az első kötetet 1890-ben követték *Az Ilva folyó partján*, majd 1893-ban *A fenyvesek körül* című elbeszéléskötetei.¹⁰ 1893-ban pedig közös novelláskötetet adott ki Ambrus Zoltánnal és Tóth Bélával.¹¹ Tutsek szakmai tekintélyét bizonyítja, hogy tagja volt az Erdélyi (Magyar) Irodalmi Társaságnak és a Petőfi Társaságnak,¹² utóbbi egyik 1888-ban tartott ülésén Komócsy József az írónő egy beszélyét is felolvasta.¹³

Tutsek Anna neve napról napra ismertebb lett, nemcsak »szűkebb hazája« a kis Erdély, de az egész Magyarország elsőrangú szépirodalmi és napi sajtója hasábjairól. Sőt, mi oly feltűnő jelenség, két szépirodalmi társaságunk: a »Kisfaludy« és »Petőfi« is elismeréssel adóztak tehetségének, ismételten mutatva be dolgozatait felolvasó üléseiken.¹⁴

A kortárs kritika dicsérte Tutsek Anna ifúsági hőseinek kidolgozottságát. A Fővárosi Lapok ítése szerint az írónő a gyermek- és a felnőttkor határmezsgyéjén álló serdülő lány figurájának kidolgozásával egy új irodalmi karaktertípust teremtett meg.

A gyermek Évike a kezdő elbeszélés első fejezeteiben, »Micike« és a »Vadrózsa«, a nagy leánynya fejlődő gyermek nőnek oly megkapó, kedves, üde, igaz rajzai, hogy előttünk lebeg arcuk, fülünkbe cseng csevegésük, meghódít kedvességük; szóval nem zárkozhatunk el a hatás elől: győzelmük teljes az olvasón.

Balzacot halhatatlanná tette a »La femme de 30 ans«, Tutsek Anna tolla megalkothatja »a 15 éves leány« tipusát.¹⁵

⁹ [n. n], Fővárosi Lapok 1886. december 27., 2625.

¹⁰ TUTSEK Anna, *Az Ilva folyó partján. Elbeszélések*, Singer és Wolfner, Budapest 1890; Uő., *A fenyvesek körül. Elbeszélések*, Singer és Wolfner, Budapest, 1893.

¹¹ AMBRUS Zoltán – TÓTH Béla – TUTSEK Anna, *Három novella*, Magyar Hírlap Könyvmelléklete, Budapest, 1893.

¹² VARGA Virág, »Amíg egy asszony eljut odáig.« *Magyar bestseller írónők a 20. század első felében*, PhD-értekezés, ELTE BTK, Budapest, 2010, 193.

¹³ SZINNYEI, I. m..

¹⁴ PAÁL Árpád, *A második kötet. Tutsek Anna: Az Ilva folyó partján. Elbeszélések*, Fővárosi Lapok 1890. július 9., 1373.

¹⁵ Uo., 1374.

Ezen irodalmi előzmények után érthető, hogy a Singer és Wolfner Kiadó társtudajdonosa, Wolfner József 1894-ben Tutseket kérte fel egy célzottan serdülő lányokat megszólító hetilap létrehozására és szerkesztésére, illetve kamaszoknak szóló fikciós művek közlésére a lapban.¹⁶ Ebből kifolyólag Tutsek már a legelső lapszámtól kezdve jelentetett meg saját szövegeket a Magyar Lányokban, azonban kezdeti művei stílusukat, narrációtechnikájukat és a karakterkidolgozás módját illetően eltérnek az őt szélesebb körben is ismertté tévő Cilike-epizódoktól. A Magyar Lányok 1896-os évfolyamától jelentek meg az első olyan elbeszélései, folytatásos kisregényei, amelyek a *Czilike viszontagságai* előzményeiként jelölhetők meg. Ezek a serdülő lányokról szóló, egyes szám harmadik személyű, omnisciens (belső nézőpontú) narrátort alkalmazó történetei, mint például a *Lottika* és a *Lilike* című elbeszélések, helyzetkomikumra épülnek, és a Cilike-epizódokhoz hasonló karakterábrázolás (ügyetlen, de jószívű hős), könnyed hangulat és szubjektív-ironikus, többlettudását explicitté tévő narrátori szólam jellemzi őket.¹⁷ Tutsek Anna a Magyar Lányok 1902. szeptember 28-ai lapszámában kezdte el publikálni *Czilike viszontagságai* című epizódorozatot,¹⁸ amelynek egymáshoz lazán kapcsolódó darabjai egy fiktív serdülő polgárlány, Ilosvay Cecília életének fontosabb eseményei mentén szerveződnek. A folytatásos munka és a főhős létrehozásának háttéréről Tutsek szót ejt *Az én utam* című önéletrajzi munkájában. Karakterének megformálása során törekedett arra, hogy a kortárs lányok jellemző tulajdonságaival, szokásaival, viselkedésével ruházza fel.¹⁹ Ezáltal Tutsek protagonistája identifikációs mintát is kínált, hiszen az olvasók önrétegzését elősegítette, hogy akár Cilikeként értelmezheték, érthették meg önmagukat:

Wolfner úrral egyszer arról beszélgettünk, hogy kellene egy vidám, kedves leányalakot bevinni a Magyar Lányokba, olyant, amelyikbe minden fiatal leány találna valamit saját magából. Már beszélgetés közben képzeletben kiformalódott, testet öltött az új alak. Cilikének fogják hívni, határozottam el. Az édesanyám neve volt Cecil. És reá gondoltam, mikor az első sort leírtam.²⁰

Az így keletkezett Cilike-epizódok a Magyar Lányok legnépszerűbb szövegeinek számítottak. Az olvasókat levélírással sarkallták a szövegek,²¹ folyamatos kommunikáció indult el a szerző-főszerkesztő és az olvasók között. A szövegek óriási visszhangjának köszönhetően már néhány év elteltével érzékelhetővé vált, hogy a kezdeti epizodikus szerkesztési koncepció felülvizsgálatra szorul: Tutsek 1904-re egy regényt fűzött össze és adott ki (a lapot is működtető) Singer és Wolfner Kiadónál.²² Az első

¹⁶ TUTSEK Anna, *Az én utam*, Singer és Wolfner, Budapest, 1936, 221, 224.

¹⁷ TUTSEK Anna, *Lottika*, Magyar Lányok, 1896. február 9., 100–104.; Uő., *Lilike*, Magyar Lányok 1896. október 18., 677–679.

¹⁸ TUTSEK Anna, *Czilike viszontagságai*, Magyar Lányok 1902. szeptember 28., 214–216.

¹⁹ TUTSEK, *Az én utam*, 244.

²⁰ Uo.

²¹ »Zöldike. Cilike nemsokára folytatni fogja viszontagságainak az elmesélését.« TUTSEK Anna, *A szerkesztő postája*, Magyar Lányok 1906. január 28., 84.

²² TUTSEK Anna, *Czilike viszontagságai*, Singer és Wolfner, Budapest, 1904.

kötet a hetilap epizódfüzéréhez hasonlóan *Cilike viszontagságai* címmel jelent meg, azonban az 1909-es, második kiadás a *Cilike rövid ruhában* címet kapta. A módosítás mögött a sorozattá alakítás szándéka rejlik: tudatos kiadói-szerkesztői döntés, hogy a *Cilike viszontagságai* 1909-től már nem az első kötetet jelölte, hanem a sorozat átfogó címeként funkcionált, a regényfüzér darabjai önálló alcímeket kaptak.²³ A közönségsiker tehát mediális és műfaji váltást is eredményezett: a hetilapban két éven keresztül rendszertelenül megjelenő, epizodikus, önmagukban lezárt történetekből Tutsek regényt állított össze. A könyvpiaci jelenlét tovább fokozta a Cilike-szövegek népszerűségét, és a pozitív fogadtatás végül a főszereplő életét végigkísérő regényfolyam megírására ösztönözte a szerzőt: 1912 és 1937 között további öt Cilike-regényt közölt. Tutsek 1908-ban egy vígjátékkötetet is írt *Cilike vőlegénye* címmel, amely a főhős egyezése mellett helyzetkomikumra építő sémáját tekintve is rokonítható a Cilike-epizódokkal.²⁴

A *Cilike viszontagságai* című regénysorozat közismertségét tekintve kiemelkedett a korszakban megjelent, lányoknak szóló populáris irodalmi és lektűrkinálatból. A sorozatot megjelenésétől kezdve számos alkalommal újra kiadták, az első kötetek kilenc utánnyomást is megértek.²⁵ Havas Irma fővárosi polgári iskolai tanító-nő a Néptanítók Lapjának 1913-as számában közölt egy esettanulmányt, amelyben a kisiskolás diákok olvasási szokásait elemezve Tutsek Annát a legnépszerűbb hat gyermekirodalmi szerző közé sorolta:

A 10–11 évesek száz vallomása nagyjában egyező. Rajta a könyvtár bélyege. Jól ismert nevek és címek ismétlődnek. Benedek Elek, Tutsek Anna, Sebők Zsigmond, Gaal Mózes, Kőrösi Henrik, Szabóné Nogáll Janka stb.²⁶

Ugyanebben az évben Az Ujság is végzett egy olvasáskultúrát érintő felmérést, amelynek eredményeit (a gyerekek beküldött válaszait) a *Mi a legkedvesebb olvasmányom?* címmel önálló rovatban publikálták.²⁷ A tizenkét-tizenhat éves lányok kedvenc szerzői között Tutsek Anna előkelő helyet foglalt el, olyan kanonikus szerzők mellett szerepelt, mint Jókai Mór, Herczeg Ferenc és Mikszáth Kálmán.²⁸ A levelekben a választás indoklásaként a Cilike-szövegek tanulságos és egyben szórakoztató jellege, Tutsek lélek- és társadalomábrázolásának pontossága, és főként a főhős hétéköznapisága, a karakterrel való azonosulás lehetősége szerepel:

²³ TUTSEK Anna, *Cilike rövid ruhában*, Singer és Wolfner, Budapest, 1909. Továbbá: *Cilike menyasszony lesz* (1909), *Cilike mátkasága* (1912), *Cilike férjhez megy* (1915), *Cilike mint asszony* (1922), *Cilike bajtársai* (1924), *Mindig lesznek Cilikék* (1934), *Cilike búcsúja* (1937).

²⁴ TUTSEK Anna, *Cilike vőlegénye. Vígjáték egy felvonásban – Soha többet! Monolog fiatal leányoknak*, Singer és Wolfner, Budapest, 1908. (Fiatal Leányok Színműtára 25.)

²⁵ A többszöri újrakiadás Tutsek más lányregényeit is érintette, például az *Ágnes története*, a *Két lány élete*, a *Szélvész kisasszony* öt, a *Judith* hat kiadást ért meg. ALEXA Károly, *Távol az Ararattól... A magyarörmény irodalom*, Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület, Budapest, 2014, 456.

²⁶ HAVAS Irma, *A betű, amely öl*, Néptanítók Lapja 1913. április 10., 3.

²⁷ *Mi a legkedvesebb olvasmányom?*, Az Ujság 1913. december 25., 200.

²⁸ Uo.

A legkedvesebb olvasmányom „Czilike kisasszony” Tutsek Annától azért, mert mintha magamat látnám megelevenedve Czilikében.

Budapest.

Trozyi Kató, 13 éves.²⁹

A lánynév (ráadásul becéző alakjának) említése a főcímben és a célközönséggel körülbelül egyidős főszereplő színrevitele elősegítette, hogy az olvasók könnyen tudjanak azonosulni a hőssel. Ilosvay Cecíliát tizenéves korában ismerték meg a Magyar Lányok tizenkét-tizenhat év közötti olvasói, és vele együtt nőttek fel. Bár a kötetek megjelenési ideje nem követte a főhős imaginárius életkorát – az 1904-es első kötetben Cilike tizenéves kamaszlányként, a sorozatot 1937-ben lezáró kötetben már nagyszülőként jelent meg. Cilikének mint idős asszonynak és a helyébe főszereplőként lépő gyerekeknek az együttes szerepeltetése életkori szempontból szélesebb olvasóközönséget implikálhatott.

Nemcsak a laikus olvasók, hanem a kritika is elismerően kommentálta a Cilike-regényeket. A Hét kritikarovatában stílusát és karakterformálását dicsérték.³⁰ A cikk anonim szerzője Tutseknek azon érdemét hangsúlyozza, hogy az eszményi nőkép megváltozásához igazodva a regényfolyam a törékeny, porcelánbőrű és szabadidejét kizárólag önműveléssel töltő női portré helyett egy olyan újfajta testkép- és egészségkultúrának megfelelő lányképet közvetít Cilike és barátnői személyében, amely az edzett, pirosposzsgás, életerős („fiús”) lányokat idealizálja.

Czilike bájos, pajkos kis süldőleány és „viszontagságai” felette mulatságosak. Tutsek Anna a női írók finomságával tudta benne megéreztetni azt a vakmerő fiús, huszárros vonást, amely olyan bájos kontrasztban van egy igen fiatal leány patyolatlelkével. Fehér, tiszta olvasmány ez a regény és kedves olvasmányul szolgálhat öregnek, fiatalnak.³¹

Népszerűségét igazolja, hogy majdnem száz évvel később, 1989–1990-ben (több más lányregénnyel együtt, de) újra kiadták a teljes sorozatot.³² Annak ellenére azonban, hogy a regénysorozat generációk alapvető olvasmányélményeként szolgált, sikerének természetrajza a mai napig feltáratlan. Bár Tutsek Anna és hetilapjának jelentőségét egyre több kutatás igazolja,³³ a Cilike-szövegkorpusz mediátörténeti és ifjúsági

²⁹ Uo., 202.

³⁰ [n. n.], *Tutsek Anna: Cilike viszontagságai*, A Hét 1905. január 29, 83.

³¹ Uo.

³² A sorozat a Garabonciás kiadónál jelent meg: *Cilike rövid ruhában* (1990), *Cilike menyasszony lesz* (1989), *Cilike mátkasága* (1990), *Cilike férjhez megy* (1990), *Cilike mint asszony* (1989), *Cilike bajtársai* (1990), *Cilike búcsúja* (1990). A kiadó Tutsek Anna további két regényét is közreadta: *Judit* (1989) és *Régi emlékek* (1989).

³³ PINTÉR Szilvia – TÖRÖK Andrea, *Az Én Újságom és a Magyar Lányok című gyermekfolyóiratok az 1910-es és az 1920-as években*, Elektronikus Könyv és Nevelés 2000/4., 142–149.; MALLÁSZ Rita, *Cilike, a népnevelő. Női szerepmodellek és azok identitásformáló hatása Tutsek Anna Cilike-sorozatában = Nő, tükör, írás. Értelmezések a 20. század első felének női irodalmáról*, szerk. VARGA Virág – ZSÁVOLYA Zoltán, Ráció, Budapest, 2009, 218–225.; VARGA, I. m.; KÁDÁR Judit, *Pályaelterítés*, Kalligram 2013/1., 61–66.; KÉRCHY Anna, *Hebrencs kisleányból kötelességtudó honleány*, Médiakutató 2015/2., 81–95.

irodalmi szemszögből ez idáig nem vált kutatások tárgyává. A szövegek recepció- és alakulástörténetének vizsgálatával, valamint műfaji és narratív elemzésével kimutathatók az irodalmi közízlés és kritika szempontjai, valamint a századforduló közönségének olvasási szokásai.

A sorozat műfaj- és szövegelőzményei

A Singer és Wolfner Kiadó észlelte a lányifjúsági munkák piaci rését, ezért a szerkesztői gyakorlat megkezdése előtt Tutseket Wolfner József a nemzetközi ifjúsági irodalmi piacon már bevált minták adaptálására buzdította: „küldünk magának a lakására német, francia, angol és olasz ifjúsági könyveket és folyóiratokat, hogy tanulmányozza a külföldi ifjúsági irodalmat.” Bár a Magyar Lányok hetilap az idegen nyelvi hatás ellenében jött létre, Tutsek nagyrészt német és francia nyelvű folyóiratokat, almanachokat használt modellként: „[...] egyetlenegy magyar szépirodalmi lap sincs az ifjúság számára olyan, mint például a német Kränzchen, vagy Töchteralbum, vagy a francia Journal des Demoiselles...”³⁴ Ahogy a Magyar Lányok összeállításához, úgy a *Czilike viszontagságai* megalkotásához is főként német mintákat használt fel. A német lányregények között klasszikusnak számít Emmy von Rhoden *Der Trotzkopf* című 1885-ös bestsellere,³⁵ amelynek 1899-ben megjelent első magyar fordítását üdvözölte a kritika:

Eredeti termelésünk mellett, mely – örömmel konstatáljuk – évről-évre szebben fejlődik, akaratlanul is rászorultunk a külföldre, itt pedig a legjobb anyagot a német irodalomban találtuk. Ebből a szempontból dicséretes vállalkozása a Sachs és Pollák könyvkereskedő cégnek, hogy Rhoden Emma híres „Trotzkopf”-ját most magyar nyelven is megjelentette. Egyike ez a legbájosabb történeteknek, a melynek forrása a leányszivben fakad és épp ezért leginkább is hat a leányszivekre. A *kis makranczos* élettörténete minden leánynak a története, minden ifju olvasónője tehát saját tükörképét véli benne felismerni.³⁶

A Magyar Lányok polgári-értelmiségi olvasóközönsége nagy valószínűséggel olvasta az eredeti regényt, de a Magyarország című napilap rávilágít egy irodalmi hiátusra, a lányoknak szóló originális regények hiányára, amelyet többek között Tutsek Anna

³⁴ TUTSEK, *Az én utam*, 221. A Das Kränzchen illusztrált, középosztálybeli lányoknak szóló újság, amely 1888-tól 1934-ig jelent meg német nyelvterületen. Vö. Irmgard Voss, *Wertorientierungen in der bürgerlichen Mädchenziehung am Beispiel der illustrierten Mädchenzeitung „Das Kränzchen” 1888/89–1933/34*, Studien zur Kindheits- und Jugendforschung, Kovač, Hamburg, 1997. A *Töchteralbum* című almanach 1855 és 1897 között jelent meg Thekla von Gumpert szerkesztésében. Vö. Roswitha BUDEUS-BUDDÉ, *Das Töchter-Album von Thekla von Gumpert. Prägung eines erbaulichen Frauenideals – Programm einer Mädchenzeitschrift des 19. Jahrhunderts*, Difa, Frankfurt am Main, 1986. A *Journal des Demoiselles* képes francia lap 1833-tól 1922-ig jelent meg Párizsban, főként a tizenégy és tizenhét év közötti, jómódú lányokat szólította meg. Vö. Christine LÉGER, *Le Journal des Demoiselles et l'éducation des filles au XIXe siècle*, thèse de doctorat, Paris VII, STD, 1992.

³⁵ Emma von RHODEN, *A kis makranczos*, ford. ifj. LÓNYAY Sándorné, Sachs és Pollák, Budapest, 1899.

³⁶ [n. n.], *Irodalom, művészet. A kis makranczos*, Magyarország 1899. december 14., 12–13.

próbált betölteni lányregényeinek sorozatával. A cikk a korszak nyitottabb irodalomfelfogásáról is tanúbizonyságot ad, amely a lektűr- és populáris regiszterhez tartozó ifjúsági irodalmat (azon belül a lányregény műfaját) is részének tekintti.

A német irodalomé az érdem, hogy minden kornak és a mindkét nembeli ifjúságnak a legjobb olvasmányokat tudja nyújtani. Olyan ifjúsági irodalom, mint Németországban, alig is létezik még a világon. Nálunk, az utóbbi időben, igen sok kiváló ifjúsági könyv jelenik meg, sajnálattal nélkülöztük azonban azokat a könyveket, a melyek a *serdülő leányok* számára valók, a melyek a regény és a mese közt olyan közepes válfajat alkotnak, és a melyek úgy pedagógiai, mint a szellemi szórakozás szempontjából egyformán ajánlatosak.³⁷

A magyar sajtó- és könyvpiac a század végéig nem kínált kielégítő mennyiségű és minőségű lányirodalmat, amely kitöltötte volna a gyerekeknek szóló mese és a felnőtteknek szánt regény közötti szakadékot. Egyre több magyarországi könyvkiadó (például a Singer és Wolfner, a Lampel és az Athenaeum) ismerte fel a piaci lehetőséget egy új, önálló gyermek- és ifjúsági irodalmi tér kialakításában, a szerzők pedig magyar nyelvű alternatívát kínáltak a német munkák helyett vagy mellett. Tutsek Anna és szerzőtársai tehát az addig sokadrangúnak számító nyelvi tényezőt is igyekeztek érvényesíteni az ifjúsági könyv- és sajtópiacra. A lányregény, illetve lányoknak szóló elbeszélés többek között ennek a felismerésnek köszönhetően lendült fel a századfordulón. Tömegesen jelentek meg nemcsak jó minőségű fordítások, hanem eredeti munkák is.³⁸

Tutsek Anna a *Cilike viszontagságai* sorozat megírásához a *Backfischroman* hagyományát vette alapul.³⁹ A lánykönyvek műfaja (*Mädchenbuch*) a 18. században alakult ki német nyelvterületen, és a lányoknak szánt, mind műfaji, mind tematikai szempontból szerteágazó munkák gyűjtőfogalmaként szolgált.⁴⁰ Kifejezetten lányoknak elsősorban a didaktika műnemébe illeszkedő, morális, oktató szándékú, illetve praktikus tanácsadó könyveket jelentettek meg,⁴¹ amelyek mind azt a célt szolgálták, hogy

³⁷ Uo.

³⁸ A teljesség igénye nélkül néhány példa az eredeti magyar nyelvű munkák közül: SZABÓNÉ NOGÁLL Janka, *Pipiske*, Athenaeum, Budapest, 1895; GAÁL Mózes, *Anna*, Singer és Wolfner, Budapest, 1904; FAYLNÉ HENTALLER Mária, *Róza története. Regény fiatal lányoknak*, Lampel R. Könyvkereskedése (Wodianer F. és Fiai), Budapest, 1904; LENGYEL Laura, *Magda története. Regény fiatal leányok számára*, Singer és Wolfner, Budapest, 1904; HERMAN Ottóné, Évike, Singer és Wolfner, Budapest, 1905; BENEDEK Elek, *Uzoni Margit*, Singer és Wolfner, Budapest, 1908; TÁBORI Róbert, *Ráma Klára*, Singer és Wolfner, Budapest, 1909; EGO, *A komoly Novák Magda*, Singer és Wolfner, Budapest, 1912.

³⁹ Lásd erről: GISELA WILKENDING, *Vom letzten Drittel des 19. Jahrhunderts bis zum Ersten Weltkrieg = Geschichte der deutschen Kinder- und Jugendliteratur*, szerk. Reiner WILD, J. B. Metzler, Stuttgart–Weimar, 2002³, 200–216.; DAGMAR GRENZ, *Mädchenliteratur. Von den moralisch-belehrenden Schriften im 18. Jahrhundert bis zur Herausbildung der Backfischliteratur im 19. Jahrhundert*, J. B. Metzler, Stuttgart, 1990.

⁴⁰ Reiner WILD, *Literatur für Mädchen = Geschichte der deutschen Kinder- und Jugendliteratur*, 92.

⁴¹ „A 18. századi műfajpoétikák a negyedik költői műnemként még számontartják a didaxist, a tanköltészetet [...], ugyanakkor a 18–19. század fordulójának gyerekkönyvei és gyerekirodalma – és ez így van a későbbiekben is – megtartják ezt a tanító, tanulságok levezetésére szolgáló beszédmódot.” HERMANN Zoltán, *Irányok a gyerekirodalom-kutatásban*, Helikon 2021/4., 557.

felkészítsék őket a feleség- és anyaszerepre. Az addig egységesnek mutakozó lányirodalom a 19. század során kezdett pluralizálódni, és a *Backfischroman* fokozatosan eltávolodott a kizárólagos oktató szándéktól. Ezek a szórakoztatóbb jellegű történetek a kamaszkorból a felnőttkorba való, a főhős által válságként megélt átmenetre összpontosítanak, amelynek fontos tapasztalata a szerelem megélése.⁴² Jellemzően a patriarchális társadalom vonzó oldalát mutatják be, és elhallgatják a kortárs lányok életének társadalmi dimenzióit.⁴³ A szerzők különösen két cselekményvariánst használtak a serdülő lányoktól elvárt viselkedésminták tudatosítására. A *Vorbild-Geschichten* (mintatörténetek) és a *Warn-Geschichten* (figyelmeztető vagy büntető történetek) a főszereplők ellentétes viselkedésében térnek el egymástól: az első típus főszereplői azonosulnak a polgári értékrenddel, és ennek következtében elnyerik jutalmukat, míg a másik variáns (amelyhez a Cilike-sorozat is tartozik) esetén a hősök megszegik ugyan a szabályokat, de végül a „helyes” útra térnek.⁴⁴ Az utóbbi kategóriához tartozó regények olyan imaginárius világot kínálnak fel a főhőssel megegyező életkorú olvasók számára, amelyben a tabutörés mentális átélése az egyszerre vágyott és tiltott testi tapasztalatok helyére léphet.⁴⁵ A *Cilike viszontagságai* narrációtechnikáját tekintve is megfeleltethető a *Backfischroman* zsánerének, amelyre főként az egyes szám harmadik személyű és belső nézőpontú elbeszélési mód jellemző. Tutsek tehát átvette a *Backfischroman* egyes műfaji jegyeit, de közben igazodott a magyar olvasóközönség sajátos igényeihez is. A 19. század végi gyermekirodalmi elvárásrendszert Benedek Elek vázolta fel legpontosabban 1888-as képviselőházi beszédében.⁴⁶ Az ifjúsági irodalmi munkáktól elsődlegesen az anyanyelvi nevelést (az irodalmi nyelv befogadására való felkészítést), másodsorban a hazai vagy helyi színezetet, a társadalmi-földrajzi környezetre jellemző motívumok alkalmazását kérte számon:

A gyermek- és ifjúsági könyveket megveszik német vagy francia eredetiben, mert hiszen minden előkelő uri családnál parliroznak németül és francziául és olvasnak összevissza mindent, magyarul, németül és francziául. A gyermek nő, a sok grammatika és mindenféle nyelvű olvasmány chaossá kavarodik fejében s nem ismeri anyanyelvének szellemét s nem tudja méltányolni annak szépségeit, sajátosságait, mert csirájában fojtották meg benne az ez iránt való érzéket. [...] A magyar könyvpiacot valósággal elárasztják külföldi, kalandos utazási könyvekkel, a magyar fiut megutaztatják a napban, holdban, csillagokban, Ázsiában, Afrikában, Amerika ós rengetegeiben, de hogy Magyarországot is megismerje, azt a hazát, a hol született, a hol nevelkedett, arra a mi kiadóink nem gondolnak.⁴⁷

⁴² *Handbuch zur Kinder- und Jugendliteratur, Von 1850 bis 1900*, szerk. Otto BRUNKEN – Bettina HURRELMANN – Maria MICHELS-KOHLHAGE – Gisela WILKENDING, J.B. Metzler, Stuttgart, 2008, 211.

⁴³ Uo.

⁴⁴ Uo., 286–287.

⁴⁵ Uo., 213.

⁴⁶ 60. országos ülés. 1888. évi február 9-én, csütörtökön = Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőházi napló III., szerk. P. SZATHMÁRY Károly, Pesti könyvnyomda részvénytársaság, Budapest, 1888, 136–139.

⁴⁷ Uo., 138–139.

A *Cilike viszontagságai* sorozat magyar környezetben játszódik, valamint mentes az idegen szavaktól és mondatszerkezetektől. Tutsek a sajtóban megjelent szövegeket a kötetbe szerkesztés során grammatikailag, a nyelvhasználat modernizálása érdekében több helyen is átdolgozta. Így lett a cz-ből következetesen c (*Czilike*ből *Cilike*, *Lacziból Laci*, a *karczolniból karcolni* stb.), a *toalett* francia kifejezésből pedig *ruházat*.⁴⁸ A Cilike-sorozat világnézeti tekintetben is eltávolodott a problémaorientáltabb, a serdülő lányok konfliktusait és személyiségük ellentmondásait előtérbe állító *Backfischroman*tól. Míg a 19. századi német lányregények cselekménydinamikája tipikusan krízishelyzetekre épül (mint például a szülők elvesztése, hirtelen elszegényedés), és egyaránt kritizálják a mikro- és makroszintű közösségeket (családi, iskolai, társadalmi konfliktusok), addig a biedermeier ábrázolás folyamányaként Tutsek Anna sorozatában a lakókörnyezet, a családi és polgári élet eszményi színezetet kapott, a lányokat esetlegesen érintő problémák (mint a házaseset küzdelmei, veszekedés, betegség, halál) nem mutakoztak meg. Főszereplője a tökéletesnek beállított polgári világ részeként, kényelmes középosztálybeli otthonban, anyagi és családi problémák nélkül él.

Az angolszász lányregények általános kiindulópontját a szülők elvesztése és az örökbefogadás mint traumatikus esemény szolgáltatja, az első Cilike-regény alapkonfliktusa azonban intaktabb világot mutat: Tutseknél is az utazás adta a kiindulópontot, azonban az örökbefogadás cselekményelemét a somkúti rokonoknál töltött vakáció váltotta fel. Az angolszász gyerekirodalom egy másik sajátos vonása is felfedezhető Tutsek Anna lányoknak szóló munkáiban. A 18. század közepére fokozatosan átalakult a gyermekkor korábbi puritán felfogása, miszerint az ember eleve bűnösnek születik, ezért a gyermekek lelkét az irodalmon keresztül a tanítással, erkölcsi példamutatással meg kell „menteni”. Rousseau *Emil vagy a nevelésről* című műve,⁴⁹ majd később egyes romantikus költők (mint William Blake és William Wordsworth) már azt a nézetet terjesztették, hogy a gyermekek eredendően ártatlanok, és csak a világgal kapcsolatos tapasztalatok révén romlanak meg.⁵⁰ A gyermekirodalomban a gyermekkor ez az idealizált megjelenítése a 19. században, és még a 20. században is általános, szinte kötelező megközelítési módnak tűnik. A francia és angolszász gyermekkönyvekben a gyermeki ártatlanság, jóság és őszinteség rendszeresen helyreállította a felnőttek és a társadalom erkölcsét.⁵¹ Például Frances Hodgson Burnett *A kis Lord* című regényét, amelyet a Singer és Wolfner Kiadó már a Cilike-sorozat megjelenése előtt több évtizeddel közreadott, is a gyerekszereplők funkcionális szervezése.⁵² Ezt a szemléletet vette át Tutsek, amikor elbeszéléseinek,

⁴⁸ A hetilapban az alábbi mondat szerepel: „Ilonka, Czilike, hogy néztek ti ki?... És hogyan kerültök ti éjjel tizenegy órákor ilyen toilletben az udvarra?” TUTSEK Anna, *Czilike viszontagságai*, Magyar Lányok 1903. június 21., 407. A könyvben Tutsek már a következőképpen alakította át a mondatot: „Ilonka, Cilike, hogy néztek ti?... És hogyan kerültök ilyen ruházatban az udvarra?” Uő., *Cilike rövid ruhában*, 115.

⁴⁹ Jean-Jacques ROUSSEAU, *Emil vagy a nevelésről*, ford., jegyz. FÜHRER Ignác, Franklin, Budapest, 1875.

⁵⁰ Kimberley REYNOLDS, *Perceptions of childhood*, British Library, 2014. május 15. <https://www.bl.uk/romantics-and-victorians/articles/perceptions-of-childhood> (Utolsó megtekintés: 2023. június 8.)

⁵¹ Uo.

⁵² Frances Hodgson BURNETT, *A kis lord*, ford. KÁRPÁTI János, Singer és Wolfner, Budapest, 1889.

regényeinek serdülő lányalakjait vidám, gyermekien naiv természettel ruházta fel, hogy környezetük hangulatának katalizátoraként hassanak. „Mi oka is lehetne egy fiatal leánykának komornak, mogorvának lenni? Hadd legyen mindig vidám; az öregek gonddal terhelt homlokáról úzze el a felhőt.”⁵³ „Nagymama elnevette magát. – Majd, ha megnő, ő lesz az új Cilike – mondta vidáman. – Az új kor új típusú kisleánya, aki szintén derűt és vidámságot hoz majd magával, ha akármilyen nehéz és komoly is lesz majd akkor az élet...”⁵⁴ Az, hogy a gyermekkorról való gondolkodás és a gyermekkor ábrázolásának módja az idők során alapjaiban változott meg, Reynolds szerint azt támasztja alá, hogy a gyermekkorról alkotott képek és elképzelések eltérnek a valódi gyermekek tényleges megélt tapasztalataitól: „Még ha a szövegek valóság-hűnek is tűnnek, a gyermekkorról alkotott kulturális felfogásokon alapszanak. Az írók általában azt mutatják meg a gyerekolvasóknak, hogy a felnőttek szerint milyennek kellene lenniük.”⁵⁵ A gyermekkor képzeletében általában a középosztálybeli életben és értékrendben jelent meg, a szegények gyermekei vagy perifériára kerültek, vagy teljesen eltűntek a szerzők látóteréből, ahogy az a Cilike-sorozatban is történt.⁵⁶

A Cilike-korpusz alakulástörténete

Tutsek Anna mind a nyolc kötet anyagát először a Magyar Lányok hetilapban közölte. A sajtóban és a kötetben szereplő szövegek filológiai vizsgálatából arra következtethetünk, hogy a szerző a legelső epizódpublikációk során még nem gondolkodott kötetkompozícióban. A hetilapban közölt szövegek csak a kötetbe rendezéskor kaptak címet (például *A nagy L., Vendégszereplés, Cilike Somkúton*), és Tutseknek a kötetkohézió érdekében változtatnia kellett az epizódok sorrendjén és olykor konkrét szöveghelyeken is. A regényformátum eltérő befogadási módot kínál fel, mint a folytatásos közlés: a sajtóban megjelenő epizódokon kevésbé kérhetők számon a logikai következetlenségek és temporális ugrások – szemben a regényfejezetekkel –, mivel az olvasók az epizódokat nagy időbeli eltéréssel és nem feltétlenül lineárisan olvasták. A sorozat első kötete a *Vendégszereplés* című nyolcadik fejezetig megegyezik a hetilap epizódjainak sorrendjével, azonban a kilencedik fejezettől a könyv médiuma már megkívánta a sajtóközlés kronológiájától való eltérést. Ennek magyarázatát nyújthatja, hogy Tutsek közlésmódja kezdetben nem szeriális: az epizódok rendszertelen időközönként jelentek meg, a történetvezetés szempontjából nem mindig lineárisak, és olykor csak mikroszinten koherensek. A hetilapban közölt nyolcadik epizód (*Cilike viszontagságai VIII*, a kötetben *Vendégszereplés* címen jelent meg) után sokáig nem jelent meg újabb történet Ciliről, a hiátusra Tutsek a (sompkúti utat elbeszélő) következő epizódban explicit ellipszis formájában reflektált.

⁵³ TUTSEK Anna, *Egy kis félreértés*, Magyar Lányok 1896. július 10., 468.

⁵⁴ TUTSEK Anna, *Cilike búcsúja*, Garabonciás, Budapest, 1990, 162.

⁵⁵ REYNOLDS, I. m. (ford. VOJNICS-ROGICS Réka)

⁵⁶ Uo.

Nagy változáson ment keresztül Czilike, a mióta utoljára találkoztunk vele. Lelkileg is, de külsőleg is.

Erősen megnőtt és megsóványodott. Palkó és Gyuri állítása szerint tisztán lehetett hallani, mint zörögnek a csontjai, mikor a szobán végigment. Sápadt is volt és olyan lusta lett, szent Isten, olyan lusta, legjobban szeretett volna egész nap a divánon feküdni és aludni.

Ha azonban édes anyja megszidta ezért, vagy a fiúk gúnyolódtak vele, mindjárt felhuzta az orrát. Mert olyan érzékeny nebántság-virág lett Czilike, hogy képes volt minden csekélység miatt mindjárt sirva fakadni.⁵⁷

Tehát a hetilapban a nyolcadik epizódot Cili somkúti útja követi, viszont a kötetben a kirándulásra csak a tizennegyedik fejezetben kerül sor, hat fejezet ékelődik elé. Maga az utazás azért következik be, mert a kamaszlány lelki és testi átalakulását az Ilosvay család egyre nehezebben tolerálja, és a falusi élettől remélik állapotának javulását. A *Cilike Somkúton* fejezet elliptikus szerkezete miatt (mely szerint a hős serdültebb karakterként tért vissza) a regény haladási iránya érdekében nem lehetett volna utólag, a regény későbbi pontjain közölni azokat az epizódokat, amelyekben Cilike még csak tizenhárom-tizennégy éves kislánycént jelenik meg. Tutsek tudatos szövegépítkezést folytat, amikor felülírja a sajtóközlés sorrendjét, és meglévő anyagai felhasználása érdekében a hat epizódot a narratív konstrukció megfelelő helyére, vagyis a somkúti út (és egyben a felnövést tematizáló rész) elé illeszti. Ezáltal egy lineárisan előre haladó struktúrát hozott létre, amelyben a szűzsé temporálisan követi a fabulát. A makroszintű kohézió érdekében végrehajtott szövegátírások pedig arra világítanak rá, hogy Tutsek csak a második, 1909-ben megjelent kötet munkálatai során kezdett el sorozatban, vagyis Cili élettörténetének megírásában gondolkodni. Az első kötet megjelenése után az író egészen 1906 októberéig nem publikált Cilike-epizódokat a Magyar Lányokban, ezért amikor újabb történetet közölt hősről, szükségét látta egy felidézést segítő, bevezető bekezdés megírásának. Az utolsó mondat prolepszisével Tutsek lehetőséget teremtett magának a Civel korábban történt események anakronisztikus közlésére is.

Emlékeztek-e még Cilikére?

Arra a jókedvű, vidám kis leányra, aki egy kissé szeles ugyan, de csupa szív, csupa jószág, akinek a lelke tele van bizalommal az emberek és az élet iránt, akinek még egész világa az ő apró bánatai, apró örömei és apró csalódásai, aki szeretne komoly és nagy lenni, de olyankor rendesen fölsül s akivel mindig történik valami előre nem látott baleset, szóval, aki tizennégy éves pipiske-lány!

Sok viz lefolyt azóta a Dunán, amióta utoljára találkoztunk vele. Sok-sok minden megváltozott, de Cilike a régi maradt.

Ella nővérénél láttuk utoljára, ahol hat hetet töltött s ahol szintén különféle viszontagságon ment keresztül, amelyeket később el fog mesélni.⁵⁸

⁵⁷ TUTSEK Anna, *Czilike viszontagságai IX.*, Magyar Lányok 1903. június 7., 1.

⁵⁸ TUTSEK, *Cilike viszontagságai*, Magyar Lányok 1906. október 21., 261. Tutsek ugyanezt az epizódot a kötetben egyetlen bevezető mondatral indítja: „Hat hét telt el azóta, hogy Cilike az édesanyjával

Tutsek Anna a fenti bekezdést a második kötet vonatkozó fejezetéből jó érzékkel eltávolította, hiszen az előző, Cili budapesti tartózkodását taglaló fejezetet időben közvetlenül követi a hazautazást elmesélő rész. A *Czilike viszontagságai* epizódssorozat tehát csak a kötetbe rendezéskor nyerte el a regényformátumot, amikor is Tutsek a sajtóban megjelenő történeteket feszesebb, következetesebb és a főhős életkorának változását kronologikusan is követő korpusszá rendezte össze. A harmadik kötet anyagát kitevő epizódok pedig már eleve a regényműfaj követelményeihez igazodtak, mivel összefüggő folytatásokban írta, és címekkel is ellátta őket.

A *Cilike rövid ruhában*, *Cilike menyasszony lesz*, *Cilike mátkasága*, *Cilike férjhez megy*, *Cilike mint asszony*, *Cilike bajtársai*, *Mindig lesznek Cilikék* és *Cilike búcsúja* kötetcímei tükrözik Tutsek regényszerkesztési elvét, a nyolc kötet sorrendjét és témáját a címszereplő életének legfontosabb állomásai, főként a férjhezmenetel motívuma mentén szervezi. Az első kötet rövid ruhás kislányából a szerelmet megtapasztaló menyasszony lesz, aki a jegyben járás éve alatt elsajátítja a hagyományos női szerepek betöltéséhez szükséges készségeket és ismereteket, így megéri a házasságra, asszonyi kötelességeinek gyakorlati ellátására. A *Cilike férjhez megy* utolsó fejezetében ennek megfelelően Ilosvay Cecília és Kővári Laci egybekelnek, tehát Tutsek az 1915-ben megjelent negyedik kötettel voltaképpen lezárta a sorozatot:

És ez volt Cilike utolsó viszontagsága.

Az esküvő után elutazott Lacival néhány hétre Olaszországba. [...]

Kedves kis barátnőnk, ime elbúcsúzunk hát tőled... Vidám, gondtalan leányéveid, szeleburdi kis kalandjaid, kedves kis ügyetlenségeid, minden, ami oly bájos és kedves a fiatal leányban, minden itt marad mögötted...

Visz a vonat messze, messze, ismeretlen tájakra, ismeretlen, új élet felé, amelynek sok gondja, felelőssége és nehéz kötelességei vannak...

Cilike, kedves kis barátnőnk, Isten veled! Vége⁵⁹

A sorozat lezárásának szándékát erősíthette az a női szerepelvárás, miszerint a házasság élet komoly teendői, például a gyermeknevelés mellett Cilike már nem követhetett volna el „ballépéseket”, amire viszont maga a sorozat cselekménydinamikája épült.⁶⁰ Tutsek azonban az alternatív befejező rész után még négy kötetet adott közre. 1922-ben megjelentette a sorozat ötödik kötetét (*Cilike mint asszony*), amelyben az első világháború háttérbe emelésével került el a házasság tematizálásának kényszerűségét.

útnak indult Budapestre, Ellához, ápolni a beteg fiatalasszonyt és vezetni a háztartását.” Uő., *Cilike menyasszony lesz*, Singer és Wolfner, Budapest, 1909, 9.

⁵⁹ TUTSEK Anna, *Cilike férjhez megy*, Singer és Wolfner, Budapest, 1915, 135–136.

⁶⁰ „A családi tanács határozata ellen nem volt fellebbezés. Elhatározták, hogy a Cilike esküvőjét el kell halasztani, mert a kis lány még nem eléggé érett a férjhezmenésre. / Akivel minduntalan annyi baleset történik, azt nem lehet elengedni olyan messze útra, idegenbe, hogy megkezdje a felelősségteljes asszonyi életet, ahol a szelebség, gondatlanság bizony-bizony már súlyosabb következményekkel jár... / Mert például ha Cilike szeleburdiságából lejt a kezéből egy tál süteményt, s a habos fánkrok szertegurulnak a szőnyegen, ezen ugy-e jól lehet nevetni? ... De ha Cilike férjhez megy, gyereke születik s aztán szeleburdiságából a kis babát ejti le a földre – ezen már ugy-e nem lehet nevetni? ...” Uő., 3.

[...] valami nagy esemény történt. No, ne ijedj meg kicsikém, nem minket közvetlenül érint, de mégis reánk is tartozik. Ebben a percben jött a hivatalos értesítés, hogy a trónörökös és feleségét Szerajevóban meggyilkolták.

– Istenem – sóhajtott föl Cilike s e pillanatban csak arra a három kis árvára gondolt, a trónörökös pár gyermekeire.

De Laci mintha egyébre, távolabbi dolgokra is gondolt volna, elgondolkozva mondta:

– Nem tudom, mi lesz ebből, de alighanem súlyos következmények származnak belőle. Beszéltem egy pár beavatott emberrel. Szerb összeesküvést emlegetnek, politikai merényletet. Asszonykám, nem tudom, nem volna-e legokosabb, ha mi nem utaznánk most tovább, hanem szépen hazamennénk?...

Cilike riadtan nézett Lacira.

– De hát miért? Nem értem!? Óh Istenem, hogy mi most ezért félbeszakítsuk az utazásunkat?...⁶¹

Laci frontra helyezésével Tutsek négy évre „szétválasztotta” a házastársakat, így Cilikének ezzel párhuzamosan tere nyílt újabb ballépések elkövetésére. A tizenéves éves „pipiske kisleány” kétbalkezesége (tárgyak elejtése, leverése, orra bukások, megbotlások, elesések tömkelege) tehát nemcsak tizenéves kora eljegyzéséig vagy húsz évesen megkötött házasságáig folytatódna, hanem huszonnégy éves koráig, a valós házasság megkezdéséig. Eközben többnyire pont azok a tulajdonságai okozták a történetek bonyodalmát, amelyek a pubertáskor (tizenévtől tizenéves korig) és az ifjúkor (tizenévtől huszonnégy éves korig) szakaszát jellemzik, amint kilép a serdülőkorból, már nem történik vele több olyan viszontagság, amely testének változásából lenne eredeztethető. Cilike együttélése Lacival, vagyis tényleges házassága huszonnégy éves korában kezdődik el, amikor a pszichikai, fiziológiai és jogi értelemben is átlépi a felnőttkor határát.⁶² A házasság idejének kitolódását is tematizálja a sorozat, Cili generációja már később ment férjhez, mint szüleik korosztálya:

Pedig [anyja] igazán nem szerette volna még férjhez adni. Hiszen olyan gyermek még [...] Nem, nem! Várjanak inkább még két évig, másfél évig, míg Cilike húszéves lesz.

Laci olyan szomorú arcot vágott, hogy az anyja megsajnálta s ismét kérlelni kezdte Ilosvaynéét. [...]

– De kérlek, ott lesz vele Laci. És végre, kedves húgom, ha jól tudom, te sem voltál tizenévesnél idősebb, mikor férjhez mentél. Én meg éppen csak tizenhat éves voltam!

– Igaz, igaz, de hát régebben a leányok talán hamarabb komolyodtak meg!⁶³

⁶¹ TUTSEK Anna, *Cilike mint asszony*, Singer és Wolfner, Budapest, 1922, 12.

⁶² Az 1874. évi 23. törvénycikk értelmében a „teljeskorúság (nagykorúság) fiúkra és leányokra egyaránt a 24. életév betöltésével kezdődik”, azonban kiskorú nő a házasságkötéssel is teljeskorúvá vált. 1874: XXIII. t. c. 1–2. §. Vö. SZLADITS Károly, *Magyar Magánjog*, I., Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1941, 517.

⁶³ TUTSEK Anna, *Cilike mátkasága*, Singer és Wolfner, Budapest, 1912, 131–132.

Amint a regénysorozat ötödik részének vége (és férjének hazajövetele) felé közelít a cselekmény, Cili belső átalakuláson megy keresztül, hogy immár méltó feleségként kezdhesse el a házasságot. Ennek értelmében a biológiai érés mellett a „megkomolyodás”, azaz lelki és mentális fejlődése idézi elő a főhős metamorfózisát. A *Cilike mint asszony* második fejezetének (a háború konfliktusát bemutató) nyitójelenetében Cilike még olyan, a Gyulai Pál-féle konzervatív irodalmi kör⁶⁴ által lefestett nőkarakterként körvonalazódik, aki biológiai neménél fogva képtelen érzelmei korlátozására, a magánszféra és a nyilvánosság összeegyeztetésére.⁶⁵ A főszereplő azonban a kötet végére ápolónőként dolgozó és a külvilág történéseire fogékony nővé, felelős asszonnyá érik. Ez az átalakulás szintén összecseng a korszak regényeiben rendre feltűnő női szerepelvárással, amely „a konszolidált polgári házasság elérése, s ennek érdekében a nő áldozatkészségének, alkalmazkodó képességének, szelíd önkorlátozásának reprezentatív felmutatása.”⁶⁶

Tutsek a serdülő lányolvasók miatt az utolsó három regényben kihagyásokkal élve került el Laci és Cili szexuális élete elbeszélésének kényszerét, a retrospektív narráció igencsak szelektíven tárja fel a múltbéli eseményeket. Az 1924-ben megjelent *Cilike bajtársaiban*, az 1934-es *Mindig lesznek Cilikékben* és az 1937-ben napvilágot látott *Cilike búcsújában* a szülői és nagyszülői minőségben jelenlévő Cilike immár csak mellékszereplőként tűnik fel. Központi helyét gyerekei, unokái, illetve az olvasók veszik át, az ő történeteik, viszontagságaik szolgáltatták a regények cselekményét. Tutsek ugyanis az olvasókat is bevonta a sorozat írásába, a Magyar Lányokban 1906-ban és 1924-ben is hirdetett pályázatot Cilike-epizódok beküldésére.⁶⁷ Bár a felhasználásra vonatkozó nyílt szándék csak a második pályázat kiírásában érhető tetten (a hatodik és hetedik kötet egy részét bevallottan a legsikerültebb pályamunkák átdolgozott variánsaiból állította össze), feltehetőleg már korábban is hasznosította az olvasói munkákat.

Kedves kis barátnőim és bajtársaim, mint a karácsonyi számban részletesebben is olvashattátok, én, Cilike – mivel velem nem történik már többé semmi baleset – az utódaim viszontagságait fogom elmesélni, s ezennel pályázatot tűzök ki köztetek, a Magyar Lányok olvasói között.

*Irtátok le, miféle igazán érdekes, vidám vagy szomorú esemény volt a legemlékezetesebb az életetekben. Mi volt a legmulatságosabb eset, iskolai csíny, fölsülés, vagy baleset, amelyet legfontosabbnak tartottatok.*⁶⁸

⁶⁴ A magyar irodalmi életben a 19. század közepén kirobbant nőíró-vita Gyulai Pál fellépésével indult meg. Vö. GYULAI Pál, *Írónőink = Uő., Kritikai dolgozatok (1854–1861)*, MTA, Budapest, 1908, 272–307. Margócsy István a 19. század utolsó harmadának regényirodalmát illetően arra mutatott rá, hogy a Gyulai-cikk központjában álló nőideál a szépirodalomban is fontos szerepet játszott. MARGÓCSY István, *Nőiség, női szerepek és romantika = Angyal vagy démon. Tanulmányok Gyulai Pál Írónőink című írásáról*, szerk. TÖRÖK Zsuzsa, Reciti, Budapest, 2016, 26. (Hagyományfrissítés 4.)

⁶⁵ SÁRAI SZABÓ Katalin, „Van határa a két nemnek”. *Férfi- és női eszmény Gyulai Pál és körének szövegeiben = Angyal vagy démon*, 109–110.

⁶⁶ MARGÓCSY, I. m., 26.

⁶⁷ TUTSEK Anna, *Cilike pályázata*, Magyar Lányok 1906. december 16., 398.; Uő., *Cilike pályázata*, Magyar Lányok 1924. január 1., 15.

⁶⁸ Uő.

A századfordulós lányregények teleologikus felépítésűek, céltudatosan a főhős eljegyzésére, majd házasságára irányulnak.⁶⁹ Ezért lehet, hogy a nagymama-Cilikére lányainak, majd unokáinak kiházasítása után már nem várható olyan feladat, ami indokolta volna főszereplői pozícióját.⁷⁰ Tutsek Anna a sorozatot összegző befejezésében mintegy bevezetettnek tekintette Cilike életét, a címszereplő önértelmezése a jelen és jövő idősíkjáról a múlt tengelyére helyeződött:

Kis lánypajtásaimnak derűs, vidám órákat szereztem, amíg magam is kislány voltam, aztán jött az élet komolyabb része ... Megtanultam a kötelességek teljesítését ... Gyermkeimet felneveltem és elrendeztem, amennyire Isten engedte, unokáim sorsát is ... Egyszerű asszonyélet volt az én életem ... Most már nincs több teendőm. Cilike most már elbúcsúzik, többet nem fog szerepelni s az öreg nagymamának ezentúl nem lesz egyéb dolga, mint hogy olvassza a leveleket, amelyet az unokái írtak ...⁷¹

Szerialitás és narrációtechnika

A Cilike-történetek azért is érthettek el ekkora piaci sikert, mert Tutsek Anna sorozat formájában tette közzé hősné csetlés-botlásait. Az egyik mintaként megjelölhető *Der Trotzkopf* kapcsán is megteremtődött az igény a főhős életét végigkísérő regényfolyamra,⁷² ami példaként állhatott Tutsek előtt. Azonban Tutsek vállalkozása a maga nemében egyedi, egyetlen főhős élettörténetét ilyen széles temporális kiterjedtségben ábrázoló, nyolc kötetben keresztül tartó regényfolyamra a mai napig nem volt példa Magyarországon. A korszakban világirodalmi párhuzamként egyedül Lucy Maud Montgomery kanadai író Anne- és Emily-sorozata említhető, aki Tutsek *Cilikéje* után öt évvel, 1908-ban kezdte el publikálni Anne Shirley nevű irodalmi hősné felneveléstörténetét bemutató regénysorozatát.⁷³ Magyarul csak 1992-től adták ki a szériát,⁷⁴ és bár nincs tudomásom arról, hogy Tutsek számára eredeti nyelven modellként szolgáltak-e a kötetek, a Cilike-sorozathoz hasonlóan az Anne-széria befejező két kötete is a hős gyermekeire és a család fiatal ismerőseire fókuszál. Az ekkor körülbelül negyvenéves Anne feltűnik ugyan a fejezetekben, de megváltozik a szerepe:

⁶⁹ WILKENDING, I. m., 204.

⁷⁰ „De hát ugylátszik, Cilike, mióta férjhez ment, annyira megkomolyodott, lehiggadt, olyan bölcs, nyugodt és borzasztó okos lett, hogy már egyáltalán nem követ el többé semmi szelességet.” TUTSEK Anna, *Cilike bajtársai*, Singer és Wolfner, Budapest, 1924, 3.

⁷¹ TUTSEK Anna, *Cilike búcsúja*, Garabonciás, Budapest, 1990, 165.

⁷² „Makrancos Erzsike egész életét végigkísérte a regényfolyam, melynek egyes részeit egyébként nem Rhoden, hanem más író írta: Makrancos Erzsike, 1922; Makrancos Erzsike mátkasága, 1930; A kis makrancos házassága, 1923 (a kötet szerzője Elza Wildhagen volt), Makrancos Erzsike mint nagymama, 1929 (Susa la Chapelle-Roobol írta).” POGÁNY György, *Az Athenaeum Kiadó gyermek- és ifjúsági könyvei a két világháború közötti időszakban*, Könyv és Nevelés 2018/3., 65.

⁷³ Kezdve az alábbival: Lucy Maud MONTGOMERY, *Anne of Green Gables*, L.C. Page & Co., Canada, 1908. Az első kötet sikere után Montgomery egy egész szériát írt Anne Shirleyről, 1939-ben jelent meg az utolsó kötet.

⁷⁴ Lucy Maud MONTGOMERY, *Anne otthonra talál*, ford. SZÜR-SZABÓ Katalin, Európa, Budapest, 1992.

kevesebb tér jut neki a cselekmény alakításában, csupán tanácsadói minőségben van jelen az akciókban.

A Cilike-korpusz makro- és mikroszinten is szeriális-epizodikus jellegű: a heltilapban folytatásokban megjelenő történetek, majd a regényfolyam egyes fejezetei is ugyanazzal a narratív és szerkesztési technikával készültek. Magát a szeriális közlésformát a megváltozott társadalmi és piaci feltételek hívták életre a 18–19. században, az új termelési módnak köszönhetően egyre többen tudták megvásárolni az olcsóbb sorozatos kiadványokat.⁷⁵ Tutsek felismerte és kiaknázta a szeriálisban rejlő lehetőséget, a felnőttek piacán bevált folytatásos technikát az ifjúsági irodalom területére is kiterjesztette. A főhős életének újabb és újabb szakaszait úgy mutatja be a nyolckötetes sorozat, hogy a helyzetek nemcsak makroszinten (lásd Cili felnövése után a gyermekei, majd unokái kerülnek humoros helyzetekbe), hanem mikroszinten is folyton ismétlődnek. Ez a megformálási mód a tárcaregényekkel és a modern telenovellákkal rokonítható, amennyiben a sorozat epizódok egymásutániságából és ugyanannak a sémának a rendszeres visszatéréséből építkezik.

A sorozatok megfelelnek annak a gyermeki, de nem beteges igénynek, hogy mindig ugyanazt a történetet halljuk, és hogy vigasztalva érezzük magunkat a mindig örök (ewig gleiche) visszatérésétől, ami csak a felületén viseli az újdonság ruháját. A sorozat megvigasztalja a felhasználóját, mert azt a képességét, hogy valamit előre lásson, megjutalmazza: boldog, mert ki tudja találni, mi fog történni a következő lépésben, és boldog, mert élvezzi, hogy megtörténik, amire várt.⁷⁶

Az expozíció rövid, legfeljebb egy-két bekezdésnyi retrospektív bemutatását közvetlenül követi a bonyodalom:

[EXPOZÍCIÓ] Róza néni nem kísérhette föl a két leánykát, Cilikét és Juliskát Budapestre, mert reggelre olyan náthát kapott, hogy folyton prüszkölt és krákozott. Így hát Cilike magára vállalta, hogy majd ő beiratja Juliskát az intézetbe s eligazít mindent egészen jól, hiszen ő már nagy leány, csak legyen egészen nyugodt Róza néni. [...] [BONYODALOM] Az eső, a jó szeptemberi eső, szakadt, mintha dézsából öntötték volna s Ella aggodalmasan kérdezte:

– De hát tulajdonképpen hol van az a francia zárda, ahová Juliskát be akarják adni?

– Budán, – felelte Cilike olyan nyugodtan, mintha csak arról volna szó, hogy az alvó vagy a felvőgen.

– De édes fiam, ez nem elég, – mondta Ella. – Buda majdnem akkora, mint Pest, hova, merre indulsz el?⁷⁷

⁷⁵ N. N. FELTES, *Modes of Production of Victorian Novels*, University of Chicago Press, Chicago, 1986, 13.

⁷⁶ Uo., 259. (Ford. VOJNICS-ROGICS Réka)

⁷⁷ TUTSEK, *Cilike mátkasága*, 72–73.

Az eseményeket és szereplőket szubjektív kommentárokkal ellátó narrátor Cilikét ironikus hanghordozással, többnyire kívülről fokolizálja („Cilike, aki olyan nagylelkű volt, mint egy középkori lovag”),⁷⁸ de közvetítésén keresztül a lány gondolataihoz pszicho-narráció formájában is hozzáférünk.⁷⁹ Az elbeszélő azonban nem törekszik a főszereplő gondolatainak pontos leképezésére, a gyakori minősítő megjegyzések a szereplő belső folyamatainak ideológiai értékelését végzik el. A cselekmény kibontakozása során a narrátor a fokozás és a túlzás alakzataival él, a főszereplőt egy adott – a bonyodalom szerkezeti szakaszában kijelölt – tulajdonsága próbatételek elé állítja, amelyeken szinte kivétel nélkül elbukik.

[CSELEKMÉNY KIBONTAKOZÁSA] A Damjanich uccától az Attila uccáig, átszállással együtt majdnem egy óra. Ezalatt Cilikének bőven volt alkalma elmélkedni, megfigyelni vizes, sáros, bosszús arcú embertársait, megfázni, elünni magát, elálmosodni és minden zökkenésnél, kanyarultnál hol előre, hol hátrakapni a fejét. [...] Tanácstalanul nézett körül, még egy lépést tett előre és bokáig belesüllyedt egy agyaggödörbe, úgy, hogy mozdulni sem bírt. Most már komolyan megijedt és szégyen ide, szégyen oda, hangosan kiáltozni kezdett.

De bizony senki sem mutatkozott. Hat óra már elmúlt, a munkások úgy látszik haza mentek s ugyan ki járna ilyen időben a Gellérthegyen, egy félig kész ház udvarán.⁸⁰

A tetőpont fordulatot jelölő szakasza kevésbé hangsúlyos, mint a megoldás, amelynek során Cilike bűnhődése miatt interiorizálja az elsajátítandó polgári értéket és a belőle következő viselkedési szabályt, jelen esetben a megfontoltságot, ésszerűséget. A főhős nem bír olyan pszichológiai stratégiával, amelynek segítségével könnyebben fel tudná dolgozni hibáit, a balesetek következményével való szembesülésekor mindössze két megoldási technikát ismer: vagy sírással könnyít magán, vagy elbújik, el szeretne bújni. A sírás fizikai reakciója abból fakadhat, hogy kamaszként még nem tudja kontrollálni emócióit, ösztönszerűen testét használja érzelmei kifejezőeszközeként a verbális megnyilvánulás helyett. Helmuth Plessner amellettt érvel, hogy a nevetést és a sírást ne érzelmi ellentétként (az öröm és a bánat dichotóm viszonyában) fogjuk fel.⁸¹ A sírásban megnyilvánuló érzelmi állapot forrása széles körből fakadhat, társíthatunk hozzá szégyent, szenvedést, büntudatot, gyászt, de adott esetben öröme okot adó eseményeket is, például feloldozást, egy adott helyzetből való

⁷⁸ TUTSEK, *Cilike rövid ruhában*, 6.

⁷⁹ A szereplők gondolatai felidézésének Dorrit Cohn három alapvető technikáját különíti el: tudati analízis/pszicho-narráció, idézett monológ, valamint elbeszél monológ. Pszichonarráció történik, amikor a szereplő gondolataihoz többnyire személytelen narrátor közvetítésén keresztül van hozzáférésünk, harmadik személyben és múlt időben. Vagyis amikor a narrátor elmeséli azokat a folyamatokat, amelyek a szereplőben lejátszódtak. DORRIT COHN, *Áttetsző tudatok*, ford. GÁCS Anna – CSERESNYÉS Dóra = *Az irodalom elméletei*, II., szerk. THOMKA Beáta, Jelenkor, Pécs, 1996.

⁸⁰ TUTSEK, *Cilike mátkasága*, 74, 76.

⁸¹ HELMUTH PLESSNER, *Laughing and Crying. A Study of the Limits of Human Behavior*, ford. James Spencer CHURCHILL – Marjorie GRENE, Northwestern University Press, Evanston, 1970, 48.

szabadulást is.⁸² Tutsek Anna hőse szisztematikusan csak azután tör ki könnyekben (vagy bújik el), miután már megoldódott az adott epizód konfliktusa. Következésképpen Cili számára a sírás részben örömforrás is: „visszasüllyedés” egy olyan öntudatlan állapotba, amelyben nagylányként is kiélheti a dédelgetésre, vigasztalásra irányuló gyermeki vágyát.

[MEGOLDÁS] Ella gyorsan szedte le róla a vizes ruhákat, ágyba bújította s herbatéát főzött neki. Jani meg fejét csóválva kérdezte:

- De hát miért nem ültél inkább kocsiba, ha nem tudtad merre kell menni?
- Az nem jutott eszembe, – felelt Cilike elcsodálkozva.
- Hiába no, mégis csak egy kis Cilike vagy te, – mondta Ella mosolyogva s erre Cilike sietve dugta el a fejét a paplan alá.⁸³

Tutsek a kamaszlányok határhelyzetét, meg nem értettségét problematizálja: az epizódok alapkonfliktusa abból fakad, hogy Cilike mindenáron „nagylánynak” akar tűnni, és hiúsága, illetve meggondolatlansága miatt pórul jár. A serdülő lány belső és külső tulajdonságait tekintve egyaránt könnyű azonosulási lehetőséget kínál az olvasók számára:

Szép? Nem, azt nem lehet mondani. De nem is csunya. A szeme fekete, a haja szőke, az arca piros, az orrocskája – az bizony fitos.

Néha olyan vidám és jókedvű, hogy nem fér a bőrébe. Néha bánatos és szomorú, tele világfájdalommal, mint egy macska, akinek az orrára koppintottak. Szokott duzzogni és heveskedni, de tud jó és nagylelkű lenni. Szeret tanulni, tele van ambícióval és lelkesedéssel, buzgalommal, aztán néha, csupa buzgóságból olyan ügyetlenségeket és csacsiságokat követ el, hogy még ő maga is megbámúlja.⁸⁴

Tutsek főszereplője sematikus viszonykarakter, csak azok a tulajdonságok láthatók belőle, melyek kijelölték a polgárlányok helyes élet- és viselkedésmódját a 20. század eleji Magyarországon.

Gerlice és Pálma. 1. Nagyon örülök, hogy annyira szereti a Magyar Lányokat és *Cilike viszontagságait*. Hogy ki Cilike, s hogy vajon élő alak-e és hány éves? Igen, Cilike élő alak; sok-sok kis lány együttvéve, típusa a serdülő leányoknak, tizennégy-tizenöt éves, néha tizenhat is. Nagyon sokszor találkozhatnak vele személyesen is, leggyakrabban akkor, ha a tükörbe néznek.⁸⁵

Cilike személyisége voltaképpen olyan flexibilis keret, amelyet Tutsek minden egyes epizódban, fejezetben más-más tulajdonságokkal töltött ki. Ez az eljárás a szövegek

⁸² Uo., 49.

⁸³ TUTSEK, *Cilike mátkasága*, 81.

⁸⁴ TUTSEK, *Cilike rövid ruhában*, 5.

⁸⁵ TUTSEK Anna, *A szerkesztő postája*, 1907. január 1., 160.

műfajából következett: mivel a kezdetben epizódokként megjelenő történetek szervező ereje a baleset motívuma volt, ezért a karakter- és környezetábrázolás mellékesnek tűnt a konfliktus kidolgozásához képest. Minden egyes epizód ugyanazt a büntető-történetek szüzséjének megfelelő szerkesztési technikát követi, miszerint Ciliket az aktuális fabulában éppen kiemelt negatív tulajdonsága miatt baleset éri, és hibájából okulva ezután igyekszik megfelelni a konvencióknak. Ügyetlenkedésein túl tehát a lány gyakran azért szegyenül meg, mert vagy nincsen tudatában bizonyos illemtani előírásoknak, vagy figyelmen kívül hagyja őket. Többek között olyan illemszabályoknak nem tesz eleget, mint hogy fiatal hölgyek gardedám nélkül ne sétáljanak a korzón, az utcán nyilvánosan ne nyaljanak fagyaltot, illetve széles karimájú kalapban ne üljenek gyorsan száguldó automobilba.⁸⁶ Mallász Rita szóhasználatában Cilike személyiség nélküli „lyukas karakter”, „nincsenek távolba mutató cselekedetei vagy tervei: minden ötlete, tette, amiből következtetést lehet levonni jellemére nézve, csupán az adott epizódban bekövetkező balesetre fut ki, onnantól eltűnik, újra és újra otthagya az olvasót tanácstanul arra nézve, hogy valójában milyen lány is Cilike.”⁸⁷

Manipuláció és/vagy közönségigény?

Társadalmi rend és popularitás a Cilike-sorozatban

Tutsek a Magyar Lányok főszerkesztőjeként „az erkölcsi értékek megerősítésével azt [igyekezett] sugallni, hogy [az olvasók] részesei egy olyan értékrendnek, amely tartást adhat mindazoknak, akik ehhez a közös értékrenddel rendelkező csoporthoz tartoznak.”⁸⁸ A hagyományos német lánykönyvek szerzői (hasonlóan a magyar viszonyokhoz) középosztálybeli értelmiségi nők voltak, akik regényeikben az általuk ismert terepet, a polgári miliőt ábrázolták. Tutsek Anna középosztálybeli családból származott, és mivel a Magyar Lányok olvasóközönségét a polgári réteg alkotta, a Cilike-sorozatban szereplő helyszínek, karakterek, közvetített normák is a polgári világ mindennapjait tükrözik. Tutsek a főhős belső, intim tereként jelenítette meg a biedermeier jegyeket magán viselő fővárosi otthont, ahol Cilike rendszeresen rendezett zsúrokat kiterjedt baráti körének, az idilli falut (Somkutat), ahol nyarait töltötte, valamint a Lacival közös családi fészüküket Újpesten, ahol gyermekeit és unokáit nevelte fel. Külső környezetként Tutsek szintén hagyományos középosztálybeli életformához kötődő tereket és tevékenységeket visz színre: Cili hol egy bálban, egy majálison, egy cukrászdában, hol a pesti korzón fordul meg. A 19. században még szűkös volt a középosztálybeli lányok élettere, viszonylagos autonómiát csak az iskolába és üzletke vezető út, a barátokkal történő kirándulások és túrák, a vasúton utazás, a korcsolyázás, a játékonysági rendezvényeken való részvétel, valamint a barátok

⁸⁶ TUTSEK, *Cilike férjhez megy*, 24–28. (*A korzón* című fejezet); Uo., 125–129. (*Cilike fagyaltot eszik* című fejezet); Uő., *Cilike mátkasága*, 19–23. (*Kirándulás automobilon* című fejezet)

⁸⁷ MALLÁSZ, *I. m.*

⁸⁸ SÁRAI SZABÓ Katalin, *Nőnevelés és mindennapi vallásosság a Magyar Lányok című folyóirat első évfolyamaiban 1894–1898*, Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Veszprém, 2001, 349. (Népi vallásosság a Kárpát-medencében 5.)

otthonában tartott zsúrok kínáltak.⁸⁹ Mivel a lányok szférája elsődlegesen a családra, a párkapcsolat kezdetétől fogva pedig a férfitra mint stabil pontra korlátozódott, ezért érthető, hogy Cilike mindig a „szabadság kis tereiben”⁹⁰ követi el ballépéseit. A regény egyes fejezeteiben a főhős részéről újra és újra előforduló botlások tehát azt az üzenetet közvetítik, hogy Cilike még nem elég érett ahhoz, hogy felügyelet nélkül, problémamentesen léphessen be a külvilág veszélyesnek tartott tereibe.

A sorozat belső logikája a polgári életforma kettősségére épít: a 18. századi irodalmi művekben a polgárságot a „becsületesség” [honesty] különböztette meg más osztályok képviselőitől, azonban a tőkének az élet újabb és újabb szféráiba történő behatolása nyomán válságba került a polgárságot karakterizáló erkölcsösség.⁹¹ Moretti „szürke zónának” nevezi azt a bizonytalan cselekvési területet, amely az etikailag kétes természetű, de nem törvénytelen dolgokat foglalja magába.⁹² A Cilike-szövegekben is megjelenik a polgári élet feloldhatatlan disszonanciája: nem kodifikált szabályokat kell betartani, a tiltott és engedélyezett cselekvések dichotómiája közötti vákuum dinamikusan mozgó elvárásrendszerében egy serdülő lánynak igen könnyű hibát vétenie. A főhős legtöbbször nem szándékosan, hanem a normák és a következők ismeretének hiányában tesz valamit, maga a „bűn” is csak utólag, a bűnhődés után tudatosul benne. Tutsek Anna, ahogy a Cilike-regénysorozatban, úgy egész életművén keresztül a saját maga (és középosztálybeli közege) által ismert és alkalmazott polgári értékeket akarta átmenteni a modernizálódó világ számára.⁹³

Tutsek Anna berögzült mítoszokkal dolgozott műveiben, ilyen többek között a házasság mint a földi boldogság beteljesülése, vagy az a szerepelvárás, miszerint a nőknek pozitív megítélésük érdekében alá kell rendelniük magukat a férfiak akaratának. Roland Barthes a mítoszképződés mechanizmusát esszéjében a mítoszt mint beszédet a polgári kultúra egészére kiterjesztve vizsgálja.⁹⁴ Barthes értelmezésében a mítosz a beszéd egy speciális formája, a szerző érvelése alapján minden olyan tárgyból képződhet mítosz, amelyhez valamilyen diskurzus kapcsolódik.⁹⁵

Tehát akkor minden lehet mítosz? Igen, úgy hiszem, ugyanis a világegyetem végtelenül termékeny a sugallatok terén. A zárt, néma létből a világ minden tárgya átkerülhet a szóbeli állapotba, ahol ki van szolgáltatva a társadalom birtokba vételének, mert nincs olyan törvény, legyen akár természeti, akár nem, amely tiltaná a dolgokról való beszédet. [...] Egyes tárgyak egy ideig a mitikus beszéd prédájává válnak, majd eltűnnek, és mások veszik át a helyüket, nyernek el mítoszi státuszt.

⁸⁹ WILKENDING, I. m., 203.

⁹⁰ Uo.

⁹¹ FRANCO MORETTI, *The Bourgeois. Between History and Literature*, Verso, New York – London, 2013, 169–174.

⁹² Uo.

⁹³ „[K]onzervatív szelleme s a hagyományok védelmezése és érintetlen átmentése körül kifejtett következetes magatartása” fémjelzi Tutsek Anna munkásságát. Dr. BOROSS István, *Regényirodalmunk nőiről*, Gyóni Géza Irodalmi Társaság, Budapest, 1935, 24–25.

⁹⁴ Roland BARTHES, *Mythologies*, ford. Anette LAVERS, Farrar, Strauss & Giroux, New York, 1972.

⁹⁵ Uo., 107.

[...] Felfedezhetők nagyon ősi mítoszok is, de örökérvényűek nem léteznek; mert az emberi történelem alakítja át a valóságot beszéddé, és csakis ez az, ami szabályozza a mitikus nyelv életét és halálát. Ősi vagy nem ősi, a mitológiának kizárólag történelmi alapja lehet, mivel a mítosz egy történelem által választott beszéd típus: nem a dolgok „természetéből” fejlődik ki.⁹⁶

A mítosz célja a hagyomány rögzítésével az, hogy kiszámíthatóvá, ezáltal mozdulatlaná tegye a világot, vagyis (látszólag) olyan univerzális rendet hozzon létre, amely rögzíti a világ hierarchiáját.⁹⁷ A kultúrát átszövik a továbbhagyományozott, igazságait „örök igazságoknak” kikiáltó szövegek, amelyek aztán újabb és újabb bevett, univerzálisként beállított értéket nyomatékosító szöveget generálnak, azaz a hagyományozottat univerzálisként viszik színre. Ennek értelmében a *Cilike viszontagságai* sorozat két fontos szervezőeleme, a női élet beteljesedésének intézményeként felfogott házasság és a női szerepek betöltésének követelménye még érvényes mítoszként éltek a századfordulón. Dr. Sikor József 1876-ban megjelent *Házasodjunk!* című kiskatéjában mindkét mítosz vagy társadalmi konszenzus tematizálódik. Nagyhatású munkájában (amely 1927-ig számos kiadást mért)⁹⁸ amellet érvel, hogy a jó házasság nemcsak egyéni, hanem társadalmi érdek, hiszen a boldog, sikeres házasságok számának gyarapodása a nemzet szellemi, fizikai és vagyoni fejlődésére is hatást gyakorol.

A társadalom sorsáról beszélni és gondoskodni mindenkinek jogában, sőt kötelességében áll. Ott pedig, hol egy házasságról van szó, a társadalom érdeke forog szóban, mert ennek jövője csakis a házasságok mennyiségétől és minőségétől feltételeztetik. Mennyivel szaporodik a jó házasságok száma egy nemzetnél, annival erősbült az testben és lélekben. [...] [N]em is említve a vagyonosodás viszonyát, mert ennek kézzelfoghatólag csakis ép[p]en a házassági viszonyokban rejlik a leg-erősebb tényezője.⁹⁹

Sikor felfogásában a női nem segítségre szorul, ezért csak a férfi társaságában teljedhet ki. „[A] nő a férfitra van utalva és azzal mint istenével áll szemközt. Istenétől fosztja meg a nőt, a ki megtagadja tőle férfit.”¹⁰⁰ Magyarországon a nők házasságon kívüli szexuális életét a 20. század harmadáig tabuizálták,¹⁰¹ a gyermekvállalás csak

⁹⁶ Uo., 107–108. (Ford. VOJNICS-ROGICS Réka)

⁹⁷ Uo., 155–156.

⁹⁸ SZÉCSI Noémi – GÉRA Eleonóra, *A budapesti úrinő magánélete*, Európa, Budapest, 2015, 71.

⁹⁹ DR. SIKOR József, *Házasodjunk!*, Franklin Társulat, Budapest, 1876, 4.

¹⁰⁰ Uo., 83.

¹⁰¹ Például Erdős Renée 1923-ban kiadott *A nagy sikoly* című regényét – amely házasságtörő és a nászéjszakát megelőzően szexuális életet élő nőt is színre visz, valamint tematizálja a női orgazmus kérdését – pornográfusnak és betegesnek bélyegezte a korabeli konzervatív kritika. ERDŐS Renée, *A nagy sikoly*, Dick Manó kiadása, Budapest, 1923. Lásd BORGOS Anna, „Mi ez a nagy sikoly?” *Nőiség, testiség és pszichoanalízis háború előtti magyar nőiről műveiben = Laikus olvasók? A nem-professionális olvasás értelmezési lehetőségei*, szerk. LÓRÁND Zsófia – SCHEIBNER Tamás – VADERNA Gábor – VÁRI György, L'Harmattan, Budapest, 2006, 52.

a házasság intézményén belül legitimálódott. A törvényes frigy ezért nemzeti célt is szolgált: az 1894. évi házassági jogról szóló törvénycikk kimondja, hogy az állam a gyermeknemzést tekinti a házasság fő céljának.¹⁰² Jósika Júlia *Pályavezető* és Beniczky Irma *A nő és hivatása* című műveikben a házasságot hasonlóképpen a női hivatás részeként tartják számon.¹⁰³ A korszak tanácsadó-nevelő könyvei mellett a polgári házasság törvénybe iktatása minden bizonnyal szintén fokozta a házassági kedvet.¹⁰⁴ Míg jogilag a lányok férjhezmenetelükig az apa gyámsága alá tartoztak, a házasságkötés után férjükkel egyenrangúvá és teljes mértékben cselekvőképessé váltak,¹⁰⁵ ennél fogva fiatal lányok számára a házasság az autonómiához, a gyermekvállaláshoz és az anyagi biztonsághoz vezető utat is jelentette. Jonathan Culler női olvasással foglalkozó tanulmánya szerint „folytonosság van a nők társadalmi és családi struktúrák terén szerzett tapasztalatai és olvasói tapasztalatuk között”,¹⁰⁶ ezért igen meghatározó és jelentéssel bír a tendencia, hogy a lányregények (és a populáris, nem irodalomtörténeti értelemben vett „romantikus” regények) a mai napig szinte *szükségyszerűen* házassággal végződnek. Tutsek azért is tehetett szert népszerűsége a populáris-íjásági irodalmi regiszterben, mert munkái rezonáltak (akár a házasságkötésre, akár a női szerepekre vonatkozó) társadalmi és közönségigényekre.

A századforduló irodalmi gépezetében, ezzel együtt a mítoszok termelésében a férfiak játszották a főszerepet, éppen ezért Tutsek az érvényesülés érdekében – Culler szavaival élve – nem „nőként olvasó” szerzőként folytatta tevékenységét. „A nők nem mindig olvastak vagy olvasnak [írtak vagy írnak] nőként: elidegenedtek egy olyan tapasztalattól, mely női állapotukhoz tartozik.”¹⁰⁷ Tutsek hőse zokszó nélkül él szülei, majd jegyese gyámsága alatt, és a felnőttek (főként a férfiak) irányítását feltétel nélkül elfogadja. A szabad függő beszédű elbeszélés mód miatt Cili tudatere a narrátor tolmácsolásában tárul az olvasó elé: a főszereplő és az elbeszélő szövegének összemosódása miatt jellemzően csak a lány szelektált, cenzúrázott gondolatait halljuk. Ekképpen főként a lány magával szemben megfogalmazódó negatív érzéseit ismerjük meg, a narrátor Cili szüleiéről, baráti és rokoni köréről kizárólag pozitívan nyilatkozik. Tutsek a feminizmus magyarországi térnyerésének időszakában jelent meg az irodalmi pályán, így a feminizmus első szakaszában már alkotott értelmiségi nőként, de a maskulin irodalmi rendszer játékszabályaihoz illeszkedve végezte munkáját. Tutsek nem feminista alkotó, műveiben nem foglalkozik a nők ügyével és szociális, politikai helyzetükkel – szemben például Lux Terkával (Dancsháziné Oláh Idával) és Erdős Renée-vel, akik irodalmi műveikben a fennálló konvenciók ellen

¹⁰² DR. MÁDAY Andor, *A magyar nő jogai a múltban és jelenben*, Athenaeum, Budapest, 1913, 46–47.

¹⁰³ JÓSIKA Júlia, *Pályavezető. Jó tanácsok világbalépő fiatal lányok számára*, Heckenast, Pest, 1863, 386–392. Jósika azonban óva inti a hajadonokat a rossz, szeretet nélküli házasságtól, boldogtalan frigy helyett inkább tisztes vénleányságra buzdítja őket. BENICZKY Irma, *A nők hivatása*, Heckenast, Pest, 1870, 5.

¹⁰⁴ Az 1894. évi XXXIII. törvénycikk és az 1894. évi XXXI. törvénycikk által az anyakönyvvezetés és a házasságkötés az állam hatáskörébe került. Lásd DÉSI Petra, *A polgári házasság bevezetése Magyarországon*, Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Miskolc, 2015, 14.

¹⁰⁵ MÁDAY, I. m., 37, 41.

¹⁰⁶ Jonathan CULLER, *Dekonstrakció*, ford. MÓDOS Magdolna, Osiris, Budapest, 1997, 61.

¹⁰⁷ *Uo.*, 68.

lázadnak.¹⁰⁸ Tutsek Anna íjásági munkásságában az aktuális társadalmi értékrend fenntartására törekszik. Felmerül a kérdés, hogy Tutsek Cilike-sorozatát vajon azért övezte-e elismerő kritikai visszhang kortársai körében, mert a 20. század elején még igencsak maskulin irodalmi életben nő létére képes volt „patriarchális pozícióból” megszólalni, vagy pedig azért, mert rátapintott olyan témákra, motívumokra, narrációs megoldásokra és piaci lehetőségekre (mint a szeriális közlésmód és a lányregények piaci rése), amelyek találkoztak a 19. századra tömegessé váló olvasóközönség ízlésével? A házasság és a női szerepelvárás motívumainak kibontásával azt igyekeztem bemutatni, hogy bizonyára mindkét tényező együttthatása közrejátszott a Cilike-sorozat népszerűvé válásában.

A 19. század végén és a 20. század első évtizedeiben a fiatal lányok számára kiadott, eredeti magyar nyelvű íjásági irodalmi művek között számos olyan szöveget találunk, amelyek komplexebb struktúrájúak, poétikailag és a cselekményvezetés szempontjából is innovatívabbak, mint Tutsek Anna *Cilike viszontagságai* című regényfüzérének egyes darabjai. Benedek Elek *Uzoni Margit* című regénye, Szabóné Nogáll Janka *Leány-álmok* című elbeszéléskötete vagy akár Erdős Renée *Borsóhercegnő* című regénye problémafelvetésük és karaktereik árnyaltsága miatt ma is érvényes munkák.¹⁰⁹ Szabóné Nogáll Janka serdülő lányok idilli színezetű álmódzásait beszéli el novelláiban, hogy aztán rávilágítson a nők kiszolgáltatottságára. Történeteiben többnyire hányattatott sorsú, de legalábbis az illemtani határokat átlépő nőket és férfiakat visz színre: hol egy elromlott jegyesség, hol egy szerelem nélküli boldogtalan házasság, máshol egy elcsábítás története elevenedik meg. Benedek Elek regénye a címszereplő életének első harminc évét meséli el, ötvözve a regény és napló műfaji sajátosságait. A költészetet tematizáló (Revczky Gyula a regény egyik centrális alakja), valamint fontos társadalmi kérdéseket (például a nők munkába állásának kényszerét vagy az állami szervezetben jelenlévő protekció problémáját) feszegető munka az elszegényedett Uzoni-család legkisebb, csúnyácska és beteges tagjának megpróbáltatásairól szól. Margit tanítónőnek készül, hogy saját keresetéből tudjon élni. Bár a lány végül megteremti magának a függetlenséget, és több kérője is akad, büszkesége és félelmei gátat szabnak boldogságának: megkeseredett vénlányként éli le hátralévő életét. Erdős Renée *Borsóhercegnő* című regénye Hans Christian Andersen azonos című meséjével lép párbeszédbe. Veron, a naiv kamaszlány távoli férfitrokonához kerül egy eldugott észak-magyarországi faluba, miután apja halála után szétesik a vagyontalan Vajdafy-család. Veron szerelmi életében két férfi játszik szerepet, a csúnya és idős, de művelt és gazdag Hajnóczy Géza, valamint a jóképű, de műveletlen és durva unokabáty, Zelenkay Miklós. A tizenéves lány először Miklósba szeret bele, aki mohó vágyainak engedve szexuálisan kihasználja. Ezután választja férjéül Hajnóczy bárót, azonban gyermekük születésébe belehal. Erdős Renée olyan, a korszakban szokatlan témákat dolgoz fel regényében, mint a képzelte terhesség

¹⁰⁸ MÁDAY, I. m., 183–185.

¹⁰⁹ SZABÓNÉ NOGÁLL Janka, *Leány-álmok*, Szépirodalmi Könyvtár Kiadóhivatala, Budapest, 1893; BENEDEK Elek, *Uzoni Margit. Regény fiatal lányok számára*, Singer és Wolfner, Budapest, 1908; ERDŐS Renée, *Borsóhercegnő*, Singer és Wolfner, Budapest, 1924.

(Veron a szexuális együttlét után a várandósság fizikai tüneteit produkálja, amelyeket valójában mentális sérülése okoz), a rokonok közti vérfertőző szexuális együttlét, a pedofília és a gyermekágyi halál.

Hogyan lehet az, hogy akár a fentebb bemutatott, poétikailag innovatív, haladó szellemiségű munkák mellett mégis Tutsek Anna munkássága emelkedett ki a korszak ifjúsági irodalmi kínálatából? Mindhárom említett műben közös a valóság reális, olykor naturalisztikus ábrázolásának szándéka, a tabutémák színrevitele és a művek tanulságos, de semmi esetre sem megnyugtató lezárása. A *Cilike viszontagságai* sorozatot az említett jegyek egyáltalán nem jellemzik, népszerűségét a kamaszlányok körében a boldog befejezésnek, az emelkedő irányú történetvezetésnek és a gondtalan, humoros szüzsének köszönheti. Maria Nikolajeva, a gyermek- és ifjúsági irodalmi-narratíva-kutatások úttörője amellettt érvel, hogy ifjúsági irodalmi műveknél a fiatalok pszichológiai kielégülése (együttal a világ igazságos rendjének helyreállítása) céljából elengedhetetlen a történetet lezáró „happy end”.¹¹⁰

Tutsek Anna a Magyar Lányok indulásával párhuzamosan nemcsak hivatásos szerkesztővé, hanem professzionális gyermekirodalmi szerzővé is vált: 1894 után szinte kizárólag ifjúsági és gyermekirodalmi műveket írt. A célcsoportváltás Tutsek írásmódjának átalakulásával járt együtt: a pályája kezdetén irodalmi közegben mozgó szerző végül a populáris regiszterben hozott létre számos, a maga közegében kiemelkedő minőségű művet. Christian Huck definíciója alapján a populáris irodalmat egyrészt a nyelvi konstrukció sajátossága, másrészt olvasás- és előadásmódja, ezzel együtt a művet övező kulturális gyakorlatok határozzák meg.¹¹¹ Huck tézise a következő: „a populáris irodalom originális és eredeti alkalmazása az írás médiumának, miközben nem szükségszerűen művészet.”¹¹² Ezzel együtt a populáris irodalom nem akarja autonóm irodalomként eladni magát, nyíltan deklarálja különbözőségét a művészi irodalomtól. Mindez igaz a *Cilike viszontagságai* regénysorozatra, hiszen egy olyan írásműnek, amelynek megalkotásában bevallottan laikus olvasók is közrejátszanak, nem lehet célja, hogy esztétikai (vagy gadameri értelemben vett eminens) szöveggként kezeljék.¹¹³ Tutsek Anna Cilike-sorozata azért is illeszkedik a populáris irodalom hucki meghatározásába, mivel (1) az esztétikai szövegekkel ellentétben

¹¹⁰ Maria NIKOLAJEVA, *Narrative Theory and Children's Literature = International Companion Encyclopedia of Children's Literature*, szerk. Peter HUNT, Routledge, New York – London, 2004, 171.

¹¹¹ Christian HUCK, *Was ist Populärliteratur? Oder, doch eber, wann ist Populärliteratur? = Kommunikation im Populären. Interdisziplinäre Perspektiven au fein ganzheitliches Phänomen*, kiad. Roger LÜDEKE, Transcript, Bielefeld, 2011, 43–66.

¹¹² Uo., 44. Idézi és fordította: HANSÁGI Ágnes, *Irodalmi kommunikáció és műfajiság. A Jókai-próza narrációs eljárásai a romantikától a kora modernségig*, Akadémiai, Budapest, 2022, 41.

¹¹³ „[Az eminens szöveg] tartalmától függetlenül érvényességre tart igényt, és nemcsak a kortárs információigényt elégíti ki. Legalábbis igénye szerint túlmutat minden korlátozott címzeten és alkalmon. Mint a nyelv egy műalkotása »e-minens«.” Hans-Georg GADAMER, *Az „eminens” szöveg és igazsága*, ford. TALLÁR Ferenc = Uő., *A szép aktualitása*, Budapest, T-Twins, 1994, 192. „A[z eminens] költemény nem úgy áll előttünk, mint olyasvalami, amivel valaki mondani akar valamit. Magában áll ott. Azonos módon áll szemben mind alkotójával, mind befogadjával. Eloldva minden szándéktól, csak és kizárólag szó!” Uő., *Miként járul hozzá a költészet az igazság kereséséhez*, ford. TALLÁR Ferenc = Uő., *A szép aktualitása*, 145.

a valóságillúziót nem leplezi le nyelvi aktus, (2) a szövegek írásmódja legtöbbször „realista”, (3) nem szükséges a szövegek felfejtéséhez magasfokú interpretációs készség és energiabefektetés, mivel a populáris irodalom inkább vizuális, mintsem verbális természetű: az észlelést szólítja meg, elsősorban láttatni akar. A Cilike-epizódok plasztikusak, mentálisan könnyen leképezhetők, ami többek között az ismétlés-, túlzás- és fokozásalakzatok gyakori használatának, valamint a jelzőkben gazdag hangulatfestő leírásoknak köszönhető. A populáris irodalmi termékek ezentúl (4) olyan szeriális sorokba rendeződnek, amelyekben mediális transzpozíciók is szerepelnek. (5) Történetsemáik ismétlődése lehetővé teszi a gyors tartalmi aktualizációt, és az olvasó számára ismerős világ történetbe íródásával valóságillúziót teremtenek.¹¹⁴ Azáltal, hogy Tutsek egy sztereotip középosztálybeli lánykaraktert hozott létre Ilosvay Cecília személyében, és a századfordulás polgárlányok jellemző élettereit és szokásait használta fel a történetek megírásakor, a korabeli olvasók különösebb neheztség nélkül, és akár nem-fikciós irodalomként interpretálták a regénysorozatot.

Tutsek Anna sohasem járt Ujpesten, de beleírta a regénybe [*Cilike bajtársai*], hogy a Gyöngyharmat-utca 3. [sic! 904.] szám alatt van a ház. Nem sokkal később egy újpesti olvasója írt neki. „Kedves Néni! Néhány barátnőmmel elhatároztuk, hogy vasárnap meglátogatjuk Cilikéeket a Gyöngyharmat-utcában. Meg is kérdeztük a rendőrtől, merre menjünk. Azt felelte, hogy ilyen nevű utcát ő nem ismer Ujpesten. Tessék hát sürgősen megírni, hogy Cilike pontosan hol lakik és hogy hol van a Gyöngyharmat-utca?”¹¹⁵

A populáris irodalmi munkák az esztétikai irodalmi művekkel szemben képesek széles és nagyszámú olvasóközönséget megszólítani, de aktualitásuk és az adott korszak poétikai és társadalmi elvárásaihoz való igazodás miatt érvényességüket viszonylag rövid időn belül, akár néhány évtized alatt elveszíthetik.¹¹⁶ Ebből a szempontból a Magyar Ifjúság 1967-es *Mindig lesznek Cilikék?* című cikkéből vett idézet tanulságként szolgálhat, hiszen a szerző a Cilike-szövegek elavulásának okát a regénysorozat korabeli népszerűségében jelöli meg.

Cilike a 30-as évek romantikus lányregényeinek visszatérő főszereplője, az ügyetlenkedés, a szeleburdiság, a cilikeség fogalmának megtestesítője. Regényhős, akit az akkori idők polgári leányideáljának szántak, típus, akinek avitt kalandjai csak

¹¹⁴ HANSÁGI, *Irodalmi kommunikáció és műfajiság*, 41–42.

¹¹⁵ Konkoly Kálmán Tutsek Annával készített interjújában az írónőt életművéről kérdezte, fókuszban a Cilike-sorozattal. KONKOLY Kálmán, *Cilike elbúcsúzik*, Uj Idők 1937/52., 994.

¹¹⁶ Hansági Ágnes az irodalmi szövegeket olvasáshistóriájuk alapján két csoportra osztja: *esztétikai és használati irodalomra. A használati irodalom* kategóriába azokat a szövegeket sorolja (bármilyen értéktársítás nélkül), amelyek csak saját kortársaikat képesek megszólítani, közlőképességüket rövid időn belül elveszítik, olvasóik egyszer olvassák el őket, a laikus olvasó napi olvasásszükségletét elégítik ki, és poétikatörténetileg nem relevánsak. HANSÁGI Ágnes, *Kanonon innen és kanonon túl. Megjegyzések a „gyerekirodalmi kánon” és a „gyerekirodalmi klasszikusok” kérdéséhez* = Uő., *Láthatatlan limesek*, Balatonfüred Városért Közalapítvány, Balatonfüred, 2018, 223–224. (Tempevölgy Könyvek 30.)

ma számítanak mulatságosnak, igénytelennek, a korabeli serdülő lányok kedvenc olvasmánya volt. Olyan lányoké, akik Cilikehez hasonló életelveket vallottak.¹¹⁷

A speciálisan fiatalok számára írt művek mindig is használati céllal, (explicit vagy implicit módon, de) elsősorban pedagógiai és erkölcsi szempontok alapján születtek, születnek meg. Ebből fakadóan a 20. század első évtizedeiben Tutsek lányregénysorozatát éppen az tette sikeressé, ami később népszerűtlenségét okozta. A sorozat a századfordulós Magyarország polgári értékszemléletét örzi, amelyhez a következő generációk már nem tudtak kapcsolódni. Tutsek Anna mellett, hogy igazodott a korszak társadalmi és gyerekirodalmi elvárásrendszeréhez, a *Cilike viszontagságai* sorozatban felhasznált olyan sajátos irodalmi technikákat, amelyek a populáris regiszterben létrejövő műveket jellemezte, az addig megjelenő ifjúsági irodalmi munkákat nem. Például olyan népszerű zsánereket emelt a Cilike-epizódokba, mint a bűnügyi történet, a romantikus regény és a kísértethistória. Az említett műfajok hagyományos befejezési stratégiáját rendszerint kifordította a történetek végén, így ezek az epizódok saját maguk paródiájaként is olvashatók.¹¹⁸ Tutsek Anna műveiben és publikációs gyakorlatában folyamatosan eredeti megoldásokkal találkozunk, mint amilyen többek között az olvasók interaktív bevonása az írói alkotómunkába és a szüntelen műfaji kísérletezés. Tutsek *Cilike viszontagságai* sorozatát és egyúttal lányoknak szánt munkásságát az teszi egyedivé a 20. század első harmadának ifjúsági irodalmi kínálatában, hogy rendkívül fogékony volt közönsége igényeire. Úgy tudta érvényesíteni a korszakban „kötelező érvényű” nevelő funkciót, hogy a populáris jegyek ifjúsági irodalmi alkalmazásával műveinek mégis szórakoztató jelleggel kölcsönözött. Tutsek Anna felismerte a kamaszlányok igényét a könnyen befogadható, szórakoztató, örömforrásként szolgáló szövegekre, és populáris ifjúsági lányregényeivel létrehozott egy új, a kortársak által hiányolt műfajt, a *mese* és a *regény* közt elhelyezkedő zsánert.

¹¹⁷ BEDECS Éva, *Mindig lesznek Cilikék?*, Magyar Ifjúság 1967. december 1., 5.

¹¹⁸ TUTSEK, *Cilike mátkasága*, 36–41, 109–113.; *Üő, Cilike rövid ruhában*, 95–116.

„Ezt is magam kerestem magamnak”

Századfordulós pályamozzanatok – Bródy Sándor*

A B S Z T R A K T

Bródy Sándor indulását követően két évtizeden belül a magyar irodalom egyik legsikeresebb szerzőjévé (és egyik legérdekesebb alakjává) vált. Ezt a lendületet élesen megtörte 1905-ös öngyilkossági kísérlete, de érdekes módon az irodalomtörténet az ez utáni pályaszakaszt egy, a korábbi sikerekkel nem összehasonlítható lassú hanyatlás- vagy kimúlástörténetnek tekinti: bár kiemeli egy-egy alkotásának korabeli sikerét, a karrier második részének főműveként az egészében posztumusz megjelenésű Rembrandt-ciklust nevezi meg. Tanulmányomban a karrierjét az 1910-es évekre újjáépítő Bródy eddig kevésbé vizsgált pályamozzanatait mutatom be: Az Újságnál és Az Estnél folytatott újságírói tevékenységet, illetve a fontos kiadói partnerével, a Singer és Wolfnerrel történő szakítást. Ezek az összességében sikeresnek nevezhető üzleti lépések azt mutatják, hogy Bródy szemernyi sem veszített reputációjából 1905 után, ráadásul a befogadó közeg maximálisan nyitottnak bizonyult a kapcsolatrendszerét újult erővel bővítő szerző különböző ötleteihez, így például ahhoz is, hogy a regényéből készült filmadaptáció premierje alatt az érdeklődők – olcsó kiadásban – magát a szöveget is megvásárolhassák.

„Bródy Sándor mindig aktuális.”

(Szilágyi Géza, 1912)

1916. október 23-án érdekes (média)konfigurációk tanúi lehettek azok, akik a Royal-Apolló filmszínház ezer férőhelyes nézőterén foglaltak helyet. Nem csak az adhatta *Az ezüst kecske* című némafilm premierjének pikantériáját, hogy a film alapjául szolgáló szöveg, illetve szövegek szerzője is a helyszínen volt, ráadásul a moziteremnek helyet adó szálloda állandó lakója volt, hanem az is, hogy olcsó kiadásban helyben meg lehetett vásárolni a kereskedelmi forgalomban régóta nem hozzáférhető regényt. A könyv kiadását elősegítő háttéralkuról keveseknek lehetett tudomása, de az több mozinéző előtt is ismeretes lehetett, hogy a vászon képsorai más formátumokban már folyóiratok és könyvek lapjain, illetve színpadokon is leperegtek. Bródy Sándor ugyanis a *Jisbi Bénob* (A Hét, 1892) és a *János és barátjai* (Jövendő, 1903) című elbeszéléseiben is feldolgozta az alaptörténetet, de ez szolgált alapul *A medikus* című darabjához (1911) is. Ha ehhez még hozzávesszük azt is, hogy az illusztris kiállítású, vendégművészek képillusztrációval díszített regényváltozat (1898) miatt a szerző

* A tanulmány a PD 139076 számú NKFIH-pályázat támogatásával készült.